

VÝŠKOVÝ SYSTÉM Bpv

SOUŘADNICOVÝ SYSTÉM S-JTSK

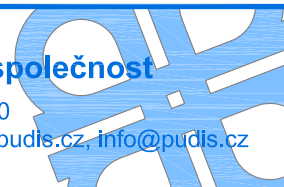
projektová, průzkumná a konzultační společnost

PUDIS a.s., Nad Vodovodem 2/3258, 100 31 Praha 10

tel.: +420 274 776 645, fax: +420 274 778 656, www.pudis.cz, info@pudis.cz

Vypracoval: Ing.arch.Klement Valouch <i>Valouch</i>	Hlavní inženýr projektu: Ing. Václav Krch <i>Krch</i>	Razítko:
Vedoucí projektant: Ing. Václav Krch <i>Krch</i>	Kontroloval: Ing. Václav Krch <i>Krch</i>	
Investor: Úřad vlády České republiky Nábř.E.Beneše 128/4, Praha 1 – 118 01	Ředitel střediska: Ing. Václav Krch <i>Krch</i>	Číslo zakázky: 1-9960-0001-04

Akce: Oprava barokního opevnění Prahy podél ulic U Bruských kasáren – nábř.Edvarda Beneše	Měřítko:	Formát: 50 x A4	Datum: 08/2014
	Příloha: Stavebně–historický průzkum	Stupeň: PDPS	Souprava:
		Číslo přílohy: B.1.2	

OPRAVA BAROKNÍHO OPEVNĚNÍ PRAHA BASTION XIX KLÁROV

STAVEBNĚ-HISTORICKÝ PRŮZKUM

OPRAVA BAROKNÍHO OPEVNĚNÍ PRAHY

BASTION XIX - KLÁROV

STAVEBNĚ-HISTORICKÝ PRŮZKUM

INVESTOR:

Úřad vlády České republiky

Nábřeží Edvarda Beneše 128/4, 118 00 Praha 1

ZPRACOVATEL DOKUMENTACE:

PUDIS a.s.

Nad vodovodem 2/3258, 100 00 Praha 10

IČ: 452 72 891

DIČ: CZ – 452 72 891

Tel.: +420 274 775 253 (ing. Václav Krch – středisko projekce)

e-mail: info@pudis.cz

<http://www.pudis.cz>

ZPRACOVATEL SHP:

VHE a spol., s.r.o

Tusarova 22, 170 00 Praha 7

Sídlo firmy: Nad vodovodem 31, 100 00 Praha 10

IČ: 246 56 992

DIČ: CZ - 246 56 992

Tel.: + 420 602 144 559

e-mail: valouch@vhe.cz

<http://www.vhe.cz>

AUTOR:

Ing. arch. Klement Valouch

DATUM:

04/2014

Valouch

Úvod, vymezení problematiky

Zpracování stavebně – historického průzkumu (SHP) části bastionu XIX při ul. U Bruských kasáren je součástí akce „Oprava barokního opevnění Prahy“ investora Úřadu vlády ČR.

V předstihu (04/2013) byla zpracována „Podkladová studie pro zajištění a doplnění opěrné zdi podél ulic U Bruských kasáren – nábřeží Edvarda Beneše“ – PUDIS a.s., která zahrnuje geodetické zaměření současného stavu, stavebně-technický a geotechnický průzkum, statické posouzení a fotodokumentaci současného stavu předmětných konstrukcí. Nehodnotí však zbytky opevnění z hlediska stavebně-historického a z hlediska urbanistického rozvoje oblasti. Předmětem stavebně-historického průzkumu je tedy území se zachovanými konstrukcemi jižní části bastionu č. XIX – sv. Maří Magdaleny, tvořené stěnou části pravého líce (část 2B) a boku (část 2A) bastionu + stěnou mezi dolními úrovněmi bastionu (část 1). Jedná se o pozemky č. parcel 698, 699/1, kat. území Praha – Malá Strana.

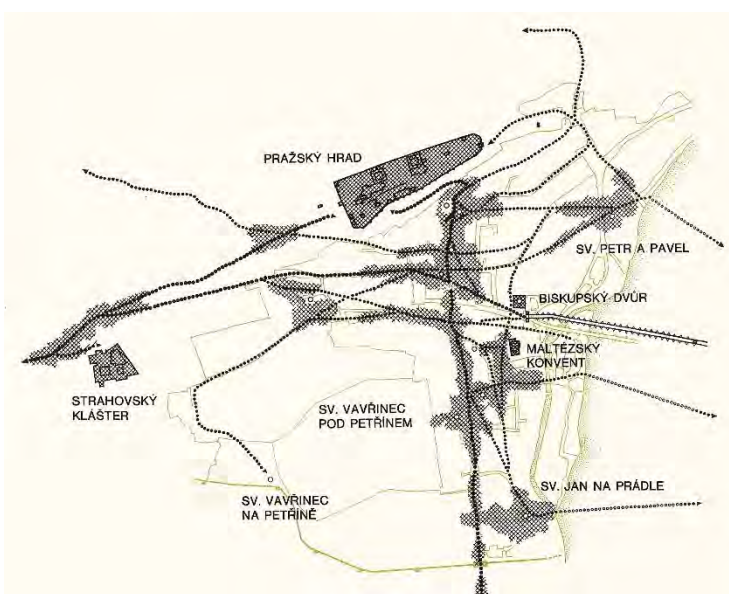
Stavebně-historický průzkum bude využit jako jeden z podkladů pro projekt k realizaci opravy dochovaných konstrukcí předmětné části barokního opevnění Prahy.

Oblast Kláraova před vybudováním bastionového opevnění

Urbanistická struktura levobřežní části Prahy a oblast dnešní Malé Strany prošla v minulosti složitým vývojem. Původním těžištěm osídlení pražské oblasti byla v předhistorickém období především Dejvicko-bubenečská sídelní oblast. Teprve v období starší doby hradištní (7. až 8. století n. l.) vznikají patrně první osady v oblasti Pražské kotliny a teprve ve 2. polovině 9. století se Praha stává jedním ze sídel vládnoucího kmene Čechů. Vládnoucí Přemyslovci budují někdy kolem roku 860 v místě dávného pohanského obětiště na protáhlém ostrohu mezi Vltavou a roklí potoka Brusnice opevněné knížecí hradiště, chránící strategickou polohu Pražské kotliny s významným vltavským brodem.

Po založení pražského hradiště došlo také k přesunu těžiště osídlení do prostoru dnešní Prahy – nejstarší počátky osídlení jsou logicky situovány do levobřežní oblasti, kde se staly jádrem pozdějšího podhradí Pražského hradu a kde díky chráněné poloze mimo zaplavované území (v prostoru dnešního Malostranského náměstí) mohlo vzniknout první pražské tržiště. S polohou tržiště souvisely i trasy dálkových cest, jimiž byla jednak trasa dnešním Úvozem a Nerudovou ulicí na jižním svahu hradčanského ostrohu, jednak (patrně starší) trasa tzv. Myší dírou (ul. Pod Bruskou) mezi ústím Brusnice do Vltavy a dnešní Letenskou plání, navazující na jeden z nejstarších brodů pražské oblasti.

Postupným vývojem v raném středověku vzniklo z původních osad v dosud nehrazeném podhradí rané feudální místo – na svou dobu značně rozlehlé a bohaté. Začátkem 12. století patrně spojil pražské břehy první dřevěný most – asi v místech kolem dnešního mostu Mánesova. Malá Strana však koncem románského období netvořila jednotný urbanistický celek. Kromě vlastního jádra podhradí, soustředěného kolem tržiště, zde vzniklo několik menších osad – Nebovidy, Obora, Trávník, Újezd a Rybáře - rozmístěných víceméně nahodile v přirozených podmínkách terénu a komunikačních tras.

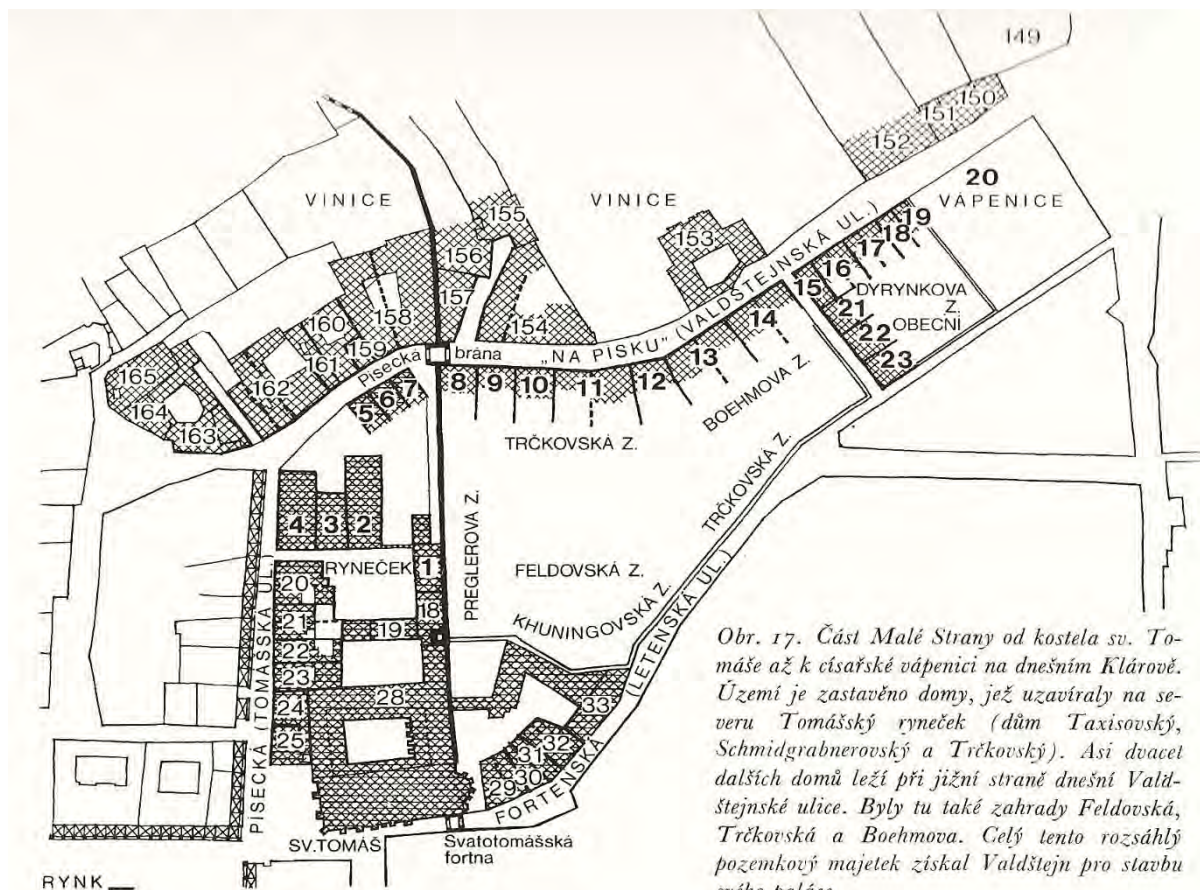

Osídlení podhradí Pražského hradu koncem románského období (Václav Hlavsa, Jiří Vančura – Malá Strana)

V oblasti dnešního Klárova v severní části malostranského osídlení bylo využití území ovlivňováno jednak působením Vltavy, která zde na vnější straně oblouku pražského meandru při povodních nanášela bahnitě a písčité naplaveniny (odtud pochází starý lokální název Písky nebo Na písku od něhož se odvozuje i název Písecké brány). K naplaveninám přispíval svým dílem i potok Brusnice, který ve svém ústí do Vltavy vytvářel proměnlivé území s ostrůvky a rameny v náplavovém kuželu. Na druhou stranu zde díky naplaveninám byla řeka relativně mělká a koryto vytvářelo dobré podmínky pro situování brodu. Ten zapadal do celkového komunikačního systému města a pražské kotliny, kde na pravém břehu navazoval sběh pravobřežních dálkových cest při kostelu sv. Valentina (odtud též název Valentinský bod) v místě nároží dnešní Kaprovy a Valentinské ulice a na levém břehu při kostelu sv. Petra a Pavla v Rybářích podobný sběh cest, vedoucích jednak směrem k jádru levobřežního podhradí trasou dnešní Valdštejnské a Letenské ulice a trasa přes Brusku k severu na Hrad a Letenskou pláň. Na předpolí brodu kolem kostelíka sv. Petra a Pavla vznikla osada Rybáře s několika mlýny, které však později zanikly.

Okolí brodu bylo také místem budování prvních dřevěných mostních konstrukcí, i když není nikde přímo doloženo, kde první most ležel, struktura osídlení obou břehů vede k domněnce, že tímto místem byla poloha zhruba v místě dnešního Mánesova mostu. Lze předpokládat, že zde most existoval už začátkem 10. století, vycházíme-li z údajů tzv. Kristiánovy legendy popisující převoz těla sv. Václava z Boleslavi do Prahy roku 932, kdy „pospíšivše k řece Vltavě, našli most rozvodněním polozlomený“. O mostu nalezneme další zmínky v souvislosti s povodněmi v roce 1118 (Kosmas) a 1157 nebo 1159, kdy se při povodni zřítíl. Nový most zvaný „Juditin“, pak byl postaven již v nové poloze a význam Valentinského brodu a oblasti Rybářů se radikálně změnil.

Během rozsáhlé přestavby podhradí v průběhu v polovině 13. století po založení nového královského města králem Přemyslem Otakarem II. (zpočátku se nazývalo Nové Město pod Pražským hradem – Nova civitas sub castro Pragensi) se oblast dnešního Klárova dostala mimo městské hrady. Ty se začaly budovat ještě před založením města v roce 1253 a na spojnici k osadě Rybáře byla v trase dnešní Valdštejnské ulice na cestě k Rybářům (při domě č. p. 158) postavena první Písecká brána.

Obr. 17. Část Malé Strany od kostela sv. Tomáše až k císařské vápenici na dnešním Klárově. Území je zastavěno domy, jež uzavíraly na severu Tomášský ryneček (dům Taxisovský, Schmidgrabnerovský a Trčkovský). Asi dvacet dalších domů leží při jižní straně dnešní Valdštejnské ulice. Byly tu také zahrady Feldovská, Trčkovská a Bohemova. Celý tento rozsáhlý pozemkový majetek získal Valdštejn pro stavbu svého paláce.

V nově zastavovaném území vznikla postupně řada nových domů, byla zde umístěna malostranská zbrojnice a tok potoka Brusnice byl částečně regulován (do štol). V sousedství jádra původní osady vznikly poměrně rozsáhlé zahrady – Valdštejnská (později Duchovních panen Karmelitánek) a zahrada Jezuitská ve východním cípu mezi terénním srázem a Vltavou. Z původní periferní osady se tak stala „atraktivní lokalita“ chráněná městským opevněním, kde kupovala pozemky a stavěla své paláce především šlechta.

Další proměnou prošlo území mezi Rybáři a původními hradbami v období 1. poloviny 17. století v souvislosti s výstavbou rozsáhlého areálu Valdštejnského paláce se zahradou a jízdárnou – svým rozsahem ve své době nebývalého. Stav území Klárova (osady Rybáře) z 2. poloviny 17. století zachycuje polohopisný plán Samuela Globice z Bučiny (se zakreslením pozdějšího průběhu opevnění bastionů XIX a XX). Do období po skončení celoevropského konfliktu Třicetileté války spadá budování nového bastionového opevnění Prahy, jehož součástí bylo i malostranské opevnění s bastiony XIX a XX v prostoru Klárova.

Výřez ortografického nárysu Huberova plánu Prahy z roku 1769 – oblast dnešního Klárova s bastiony XVIII – XX.

Historie a urbanistický vývoj severní levobřežní oblasti barokních hradeb

Nedostatečnost středověkých hradeb (pocházejících z doby Karla IV.) pro obranu města, se projevila v plné míře za Třicetileté války. Již koncem 30. let, po vstupu Švédska do válečného konfliktu, bylo opevnění na severní straně města posilováno sypanými zemními „šancemi“ bastionového typu.

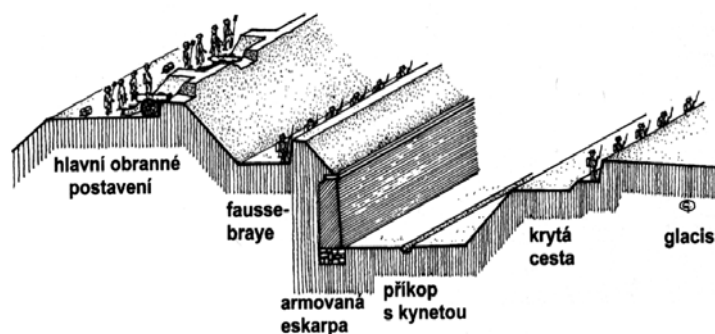
Pevnostní soustava sestávala z opevnění Malé Strany a Hradčan na levém břehu Vltavy, tvořenou bastiony I – XX, opevnění Nového Města s bastiony XXI – XXXII, na jihu s opevněnou citadelou Vyšehradu s bastiony XXXIII – XXXX. Základem fortifikačního systému byly pětiboké bastiony situované tak, aby při obraně mohl být napadený bastion chráněn palbou z ručních zbraní ze sousedních bastionů a kurtin – účinný dostřel tehdejších ručnic byl mezi 600 – 1000 stopami – z toho lze odvodit i zvolený rozestup bastionů, který se pohyboval podle terénních podmínek mezi 200 – 300 m. Úhel hrotů mezi líci bastionů se pohyboval mezi 60 – 100° a boky byly stavěny v podstatě kolmo ke stěnám kurtiny.

Situaci v severní části pražského opevnění měli stavitelé usnadněnou tím, že již dříve byly v severním předpolí města budovány sypané bastionové valy, na které bylo možné navázat, propojit je navzájem kurtinami a opatřit zděným armováním. Kolem roku 1668 byly dokončeny bastiony VIII. a IX. kolem Strahovské brány a další úseky navázaly v průběhu let sedmdesátých. Velká část opevnění severně od Hradu však ještě počátkem 18. století zůstávala v původním provizorním stavu (bez armování) a v definitivní podobě byla dokončena teprve v prvních dvou dekadách 18. století.

V roce 1721 byla dokončena Písecká brána, i když dokončovací práce v jejím okolí probíhaly ještě zhruba další dva roky. Výstavba opevnění skončila teprve v roce 1727 dokončením stavby Strahovské (Říšské) brány na Pohořelci jako jeden z největších stavebních počínů své doby - celkové náklady na realizaci několik desetiletí trvajícího stavebního díla lze odhadnout na tehdy závratnou sumu asi 2 milionů zlatých. Všechny bastiony měly jednoduchý čtyřboký tvar, zemní val, silný 17 – 30 metrů byl armován zdivem z lomového kamene o síle cca 450 – 300 cm a v líci opatřen cihelnou obezdívkou. Výška stěn eskarpy se pohybovala kolem 650 cm podle místních podmínek. Nároží bastionů byla bosována kamennými kvádry, které tvořily rovněž podezdívku a kordonovou římsu mírně ukloněné eskarповé stěny. Nad úrovní kamenného kordonu byl obvykle ještě zhruba 3 m vysoký zemní násyp, na jehož koruně byl vybudován banket s ochranou předprsní pro ochránce a dělová postavení, kolem nichž byly navíc rozmísťovány proutěné koše, naplněné kamením a zeminou, někdy i dřevěné palisády. V závislosti na velikosti bastionů zde bylo umístěno 5 – 8 děl, na kratších bastionových bocích se vešly zpravidla maximálně tři děla. Za ochranným valem probíhala valová cesta, která byla používána pro pohyb obránců a přísun materiálu a munice – z vnitřního prostoru opevnění byly vybudovány zemní přístupové rampy.

Severní část bastionového opevnění od pravé části kurtiny mezi bastiony X. – XI. (u vojenského hřbitova), až po bastion XIX. (dnes Kramářova vila), měla poněkud odlišné uspořádání. Tato část později dostala podle kaple Panny Marie Pomocné v Šancích, postavené v roce 1735 u Písecké brány Kiliánem Ignácem Dientzenhoferem, název Mariánské hradby. Konstrukce hradčanské fortifikace v úseku bastionů XII – XIX byla tvořena jakýmsi předvalím nad horní hranou eskarpy - tzv. fausse-braye, který sloužil jako stanoviště pěchoty při obraně příkopu a kryté cesty. Fausse-braye bylo vyvinuto staroholandskou inženýrskou školou a stalo se předchůdcem tzv. kleští, které vznikly jeho odstraněním z prostoru před bastiony, zvýšením a ponecháním před kurtinou. Nad kordonem eskarpy byl budován nejprve přední nízký val, ukončený hliněnou předprsní nebo nízkou zídka - banketem, chránícím postavení střelců z ručních zbraní. Teprve za ním byl budován hlavní zemní val o výšce kolem 4 – 6 metrů, na kterém byla za zemní předprsní nebo banketem rozmístěna jednotlivá dělová palebná postavení. Celková výška takto konstruovaného opevnění tak dosahovala až 13,5 m nade dnem příkopu. Tak vzniklo stupňovité obranné uspořádání, které jednak zesilovalo obranný potenciál příkopu, jednak vytvářelo dvojitou střeleckou linii ve dvou úrovních s vyšší palebnou silou.

Důležitou součástí opevnění byl i samotný prostor před bastiony. Materiál násypu bastionů a kurtin

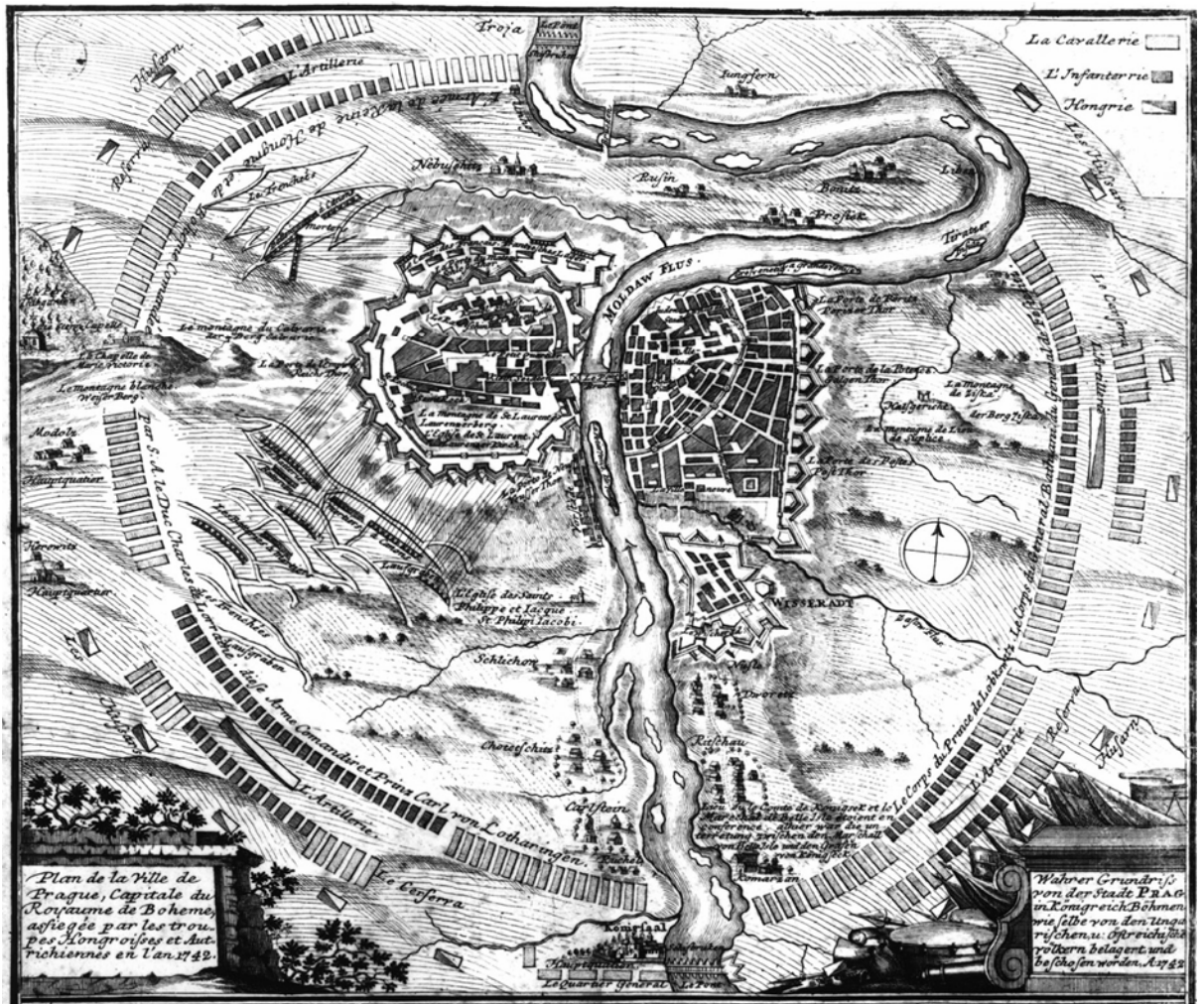
Schematický průřez atypickým provedením pražského opevnění v prostoru Mariánských hradeb (kresba O. Gregar)

byl odkopán z prostoru příkopu širokého zpravidla kolem 60 metrů (podle podmínek 30 – 80 m) a hlubokého kolem 5 metrů. V jeho středu byla hloubena odvodňovací strouha – kyneta, odvádějící dešťovou vodu a zabezpečující schůdnost příkopu. Vnější obvod opevnění byl tvořen zvýšenou krytou cestou, někdy chráněnou banketem nebo palisádou, sloužící jako vnější střelecké postavení obránců, na níž navazoval pozvolný svah koliště neboli glacis, dosahující podle terénních podmínek do vzdálenosti kolem 150 – 250 m od líce bastionů. Pod kolištěm byly obvykle budovány podzemní odposlechové chodby, které měly zabránit budování podkopů a podminování opevnění ze strany útočníků. Přístup obránců na vnější bojiště před bastiony byl umožněn tzv. poternami – brankami umístěnými zpravidla na bocích bastionů, odkud vojsko nastupovalo do prostorů shromaždišť chráněných vnějšími prvky opevnění – zejména krytou cestou, ale i malými předsunutými zemními pevnůstkami v prostoru příkopu, tzv. lunetami, raveliny nebo kleštěmi či traverzy – tyto vnější prvky, pokud byly v rámci pražského opevnění budovány, se však v podstatě nedochovaly. Vnitřní obrana byla na exponovaných místech zesilována další úrovní sypaných valů, tzv. kavalíry – zachován zůstal v současném terénním uspořádání hradčanský kavalír nad kurtinou bastionů č. XIV a XV v jihozápadním cípu zahrady Kadetky.

Jak již bylo řečeno, slabinou pražské pevnosti byly právě neopevněné klíčové výšiny v okolí, vhodné pro rozmístění dělostřeleckých baterií a bombardování města. Bez vysunutých pevnostních prvků na Vítkově, Šibeničním vrchu, Vinohradech, na Bílé Hoře, Andělce a Letné nebylo možno pražské opevnění účinně bránit před ničivou dělostřeleckou palbou. Příčinou nedostatků v koncepci a provedení pražské fortifikace lze spatřovat především v tom, že se na ní podíleli vojenští odborníci, kteří nestačili nebo nechtěli sledovat nejnovější znalosti opevňovacího umění a v podstatě mechanicky opakovali staré vzory novoitalské a staroholandské fortifikační školy a neaplikovali moderní trendy a znalosti pevnostního stavitelství z dalších evropských zemí. Mimo jiné se na tom podílela absence odborného vojensko-inženýrského školství, většina projektantů byla nájímána „ad hoc“ a jejich odbornost a způsobilost nebyla vždy tím hlavním kritériem.

Plán obléhání Prahy obsazené francouzským vojskem rakouskými jednotkami v roce 1742 za války o rakouské dědictví – útok na je veden z návrší od SZ na opevnění kolem Říšské brány, bastiony X, XI a XII jsou ostřelovány i z poměrně velké vzdálenosti bateriemi umístěnými v oblasti severně od Dejvic – z dnešní Hanspaulky.

Jiné vyobrazení obležení Prahy Rakušany v roce 1742 – sapový a dělostřelecký útok na opevnění je veden z návrší od severozápadu a jihozápadu, zajímavý je opevněný vojenský tábor Francouzů před Mariánskými hradbami. Na plánu lze najít řadu topografických chyb – např. v poloze Nebušic, Ruzyně a Proseka severně od města, nebo poloha Troje a Libně na levém břehu Vltavy.

Přes tyto nedostatky lze konstrukci pražských bastionových hradeb považovat za velmi odolnou – během existence opevnění sice byla Praha třikrát dobyta (v letech 1742-1744), pouze ve dvou případech však došlo k průlomu hradeb pomocí obléhacích děl (Na Pohořelci a Na Poříčí), pouze jednou (v roce 1744 při napadení Prahy Prusy) díky tomu část města padla do nepřátelských rukou. Mnohem nebezpečnějším faktorem byly nečekané případy špatně hlídaného opevnění a bran. Příčinou obsazení pevnosti bývalo těž vyčerpání zásob nebo morální odolnosti obránců. Velmi ničivé však vždy bylo dělostřelecké bombardování ze vzdálenějších pozic, které často vedlo ke kapitulaci obrany města. Tady sehrál svou roli fakt, že pražská pevnost byla zároveň hlavním městem království s velkým počtem obyvatel, které bylo v době obležení nepřátelským vojskem nemožné dlouhodobě zásobovat a udržet potřebnou morálku obyvatel i obránců pevnosti.

Po zrušení pražské pevnosti, ke kterému došlo po prohrané Prusko-rakouské válce v roce 1866, přežily bývalé barokní hradby již bez vojenského významu. Fortifikační pozemky byly postupně vykupovány tak, jak se měnily plány a podmínky využití sousedícího území.

Bastiony XIX a XX – urbanistický vývoj oblasti

Horečné budování pražského opevnění v době 30leté války se soustředilo především na strategicky nejexponovanější a nejzranitelnější úseky opevnění Malé Strany a Hradčan. S budováním valového opevnění bylo započato již za Stavovského povstání na Pohořelci ve směru očekávaného útoku dobře schůdným terénem, svažujícím se od návrší Bílé Hory ku Praze. Se systematickou

přípravou plánování a budování nového opevnění se však započalo až po prohrané bitvě na Bílé Hoře. V průběhu 20. let vznikly první projekty nového opevnění za působení pevnostního stavitele Giovanni Pieroniho – jednalo se ještě o sypané zemní valy bez zděné armované eskarpy, zpevňované pouze drny nebo palisádou.

Počátek výstavby nového opevnění lze klást k roku 1637, kdy byl návrhem a řízením opevňovacích prací pověřen Alexandr Borii a v roce 1642 tvořilo malostranské opevnění již celkem 24 bastionů (včetně předsunutých prvků opevnění).

V době 30leté války byla odolnost opevnění prověřena naostro během švédského vpádu do Prahy v roce 1648, a to neslavně. Švédové překonali hradby v místě bastionu č. X u Strahovské brány, přemohli její ostrahu a vpustili vojsko v čele s generálem Königsmarkem do města. Překonat novoměstské opevnění nebo ztéci Staré Město útokem přes Karlův most se však Švédům nepodařilo.

Po podepsání Vestfálského míru, který ukončil i aktivitu Švédů v Praze, byla zahájena další etapa výstavby opevnění podle návrhu generála Raimonda Montecucolliho a stavebních projektů Inocenze de Conti, které dostaly přednost před asi modernějším návrhem Josefa Priamiho z Roveratu. Nový návrh už uvažoval s armovanou konstrukcí bastionů a kurtin a s výstavbou se započalo v letech 1656 – 57 na Hradčanech a naplno se v této oblasti rozběhla po roce 1660. Opevnění mezi Strahovskou bránou a Újezdem vznikalo postupně v letech 1661 – 2 až 1682, v úseku mezi Pohořelcem a Bruskou bylo v zásadě dokončeno nejpozději počátkem 70. let 17. století – patrně ještě bez opevnění úseku pod Bruskou, ten přišel na řadu až jako jeden z posledních (i díky tomu, že zde terén tvořil přirozenou překážku účinného útoku) během 80. let. Na rozdíl od zdvojení konstrukce opevnění Mariánských hradeb s tzv. fausse-braye byla část opevnění pod Bruskou tvořena pouze jednoduchou eskarpou a nízkým zemním valem, bastion č. XIX byl v úrovni Letné naopak posílen předsunutým ravelinem (dodnes patrný v okolí Hanavského pavilonu).

Výřez Jüttnerova plánu Prahy z roku 1816 – oblast Malé Strany a Starého Města s bastiony hradčanského a malostranského opevnění a zemní fortifikací Letenské pláně.

V následujícím období prošlo opevnění několika fázemi modernizace a dílčího vylepšování. Jedním z nich bylo vybudování linie zemního opevnění podél hrany Letenské pláně směrem k Bubnům, patrně již na Jüttnerově plánu z roku 1816. Jak je patrné z dochovaného mapového fondu, zůstala

situace opevnění mezi bastiony XIX a XX v průběhu 19. století prakticky nezměněna. K určitému vývoji došlo pouze v bezprostředním okolí opevnění. V prostoru dnešního parku na Klárově byl kolem roku 1848 zřízen areál vojenského skladiště a pekárny (zbořeny roku 1917). V letech 1831 – 32 nechal tehdejší místodržící hrabě Karel Chotek vybudovat silniční serpentinu mezi Klárovem a Píseckou bránou, která nahradila dosavadní prudkou cestu v původní trase staré cesty, vylepšenou poněkud Albrechtem z Valdštejna (ve 20. letech 17. století) tak, aby byla sjezdná i pro povozy. V roce 1868 – 69 byl prostor dnešního Klárova propojen s pravým břehem visutou ocelovou lávkou Korunního prince Rudolfa, která na malostranské straně vyústila těsně při konci opevnění do uličky mezi vojenskými sklady a bastionem XX, nazvané proto „U Železné lávky“ – polohu lávky dnes připomíná kamenná mostní opěra s hrázděným mytním domkem č. p. 554. Lávka byla snesena roku 1914 a nahrazena dnešním Mánesovým mostem.

Roku 1832 založil dr. Alois Klár na pozemku, darovaném pro tento účel císařem Františkem I. (původně zde byly ohrady se dřevem) útulek pro slepce, nazvaný po jeho smrti (r. 1833) Klárův ústav. Vlastní stavba dnešních budov proběhla v několika etapách. V letech 1836 – 1844 za řízení Paula Aloise Klára vznikla původní budova i ústavní kaple projektovaná Josefem Krannerem, v letech 1884 – 85 byla již za řízení Klárova vnuka Rudolfa budova dostavěna do dnešní podoby. Podle zakladatele byl v roce 1922 prostor před ústavem slepců nazván „Klárov“. Prostor Klárova uzavíral na severu areál někdejší Královské vápenice, využívaný později jako součást malostranských vojenských skladů a vytvářející mezi budovou Bruských kasáren úzkou uličku. Objekt byl zbořen roku 1924.

V trojúhelníkovitém cípu území mezi bastionem XX, srázem Letenské pláně a Vltavou se rozkládala tzv. Jezuitská zahrada. V roce 1600 darovala pozemky (kde již tehdy patrně byly zahrady) Marie Manriquez de Lara, manželka Vratislava z Pernštejna, i s kostelíkem sv. Michala jezuitské koleji sv. Klementa, od té doby nese název Jezuitská zahrada. Jezuité zde postavili kapli sv. Ignáce z Loyoly (zbořena 1786), refektář a tzv. „Letní dům“, kde pobývali nemocní a přestárlí členové řádu, v zahradě zřídili dokonce jakousi „botanickou zahradu“. Po zrušení řádu (1655) byl kostelík zbořen, do 90. let 19. století zde přetrvala budova refektáře a letního domu Jezuitů a budova bývalé bělírny. Část zahrady byla zahrnuta do areálu Strakovy akademie (původní budovy byly zbořeny). Na projektu zahrady spolupracoval tehdejší významný zahradní architekt František Josef Thomayer, byla zde pro potřeby chovanců ústavu zřízena běžecká dráha, hřiště a krytý ring.

Bruská kasárna na Klárově lze počítat mezi jedny z prvních kasárenských budov v Praze. Rozsáhlá budova se dvorem, přiléhající ke skále Letenské pláně (stěna dodnes zachována) vznikla patrně nedlouho po roce 1683, snad z někdejšího domu Krieglsteinského. První budova (jejíž přesnou podobu neznáme) byla zbořena roku 1763, na poněkud odlišném půdorysu vznikla do roku 1779 nová stavba kasáren, která zde přetrvala až do roku 1928. Je pravděpodobné, že stavitelem nové budovy kasáren byl stavitel Josef Jäger. Architektonicky zajímavým prostorem bylo nádvoří, obklopené arkádami a otevřenou pavlačí, na areál navazovaly vnitřní komunikace - potery v opevnění, propojující jednotlivé výškové úrovně pravé části bastionu XIX. V roce 1929 byl schválen regulační plán pro související pozemky a na místě kasáren v letech 1929 – 34 postavena budova novoklasicistní tzv. „Zengrový transformační stanice“ podle projektu Viléma Kvasničky – odstřelem skály byl uvolněn pozemek v prostoru kurtiny XIX – XX a situace v místě dostala současnou podobu s nově proraženou ulicí U Bruských kasáren.

K prvnímu propojení (nepočítáme-li původní branku Jezuitské zahrady v levém lici bastionu XX) prostoru Klárova s územím pod strání Letenské pláně došlo patrně na přelomu 60. – 70. let 19. století v souvislosti s výstavbou Železné lávky, kdy byly nad vltavskou strání na zemních šancích založeny Sady korunního prince Rudolfa s restaurací Belveder. Na Kořistkově plánu Prahy z roku 1875 je zde patrná cesta ústící na Klárov na jižním nároží Klárova ústavu a pokračující přes Jezuitskou zahradu po vltavském břehu k mostu Františka Josefa I. (postaveného 1865 – 68 v místě dnešního Štefáníkova mostu). Stejnou situaci zobrazuje i plán opevnění z roku 1879 – ÚVA I 1/10 – 24. Tato trasa byla využita později při výstavbě nábrežní komunikace a Strakovy akademie, a je patrná též na plánu Prahy z roku 1920, zachycující situaci ještě se stojícími Bruskými kasárenami, vápenicí č. p. 149, vojenskými sklady č.

p. 125, ale už s novou zástavbou při ul. U Železné lávky, dostavbou Klárova ústavu (č. p. 627) a Strakovy akademie č. p. 128.

Strakova akademie, dnešní budova Úřadu vlády ČR byla postavena v areálu Jezuitské zahrady jako na svou dobu dosti luxusní internát pro nemajetné šlechtické studenty českého původu v rámci nadace Jana Petra Straky z Nedabylic a Libčan. Projekt vypracoval roku 1892 Václav Roštápl v novobarokním stylu, výstavba proběhla v letech 1892 – 97, kdy byl areál předán svému poslání, pro které byl vybaven velmi moderně: kromě ubikací, učeben a studoven zde bylo pamatováno i na aulu s kaplí, hudební a taneční sál, šermířnu a tělocvičnu, dokonce i krytý bazén a pro nehodné studenty byl zřízen karcer. Po 1. světové válce je areál využíván pro potřeby vlády.

V prostoru Klárova vznikly v minulosti první pražské veřejné plovárny. První „Schwimmschule“ se objevuje už na plánu z roku 1830 před bastionem XX, přístupná brankou Jezuitské zahrady, na plánu z roku 1841 už vidíme plovárny dvě – vojenskou těsně při šancích a občanskou (civil Schwimmschule) o něco dále po proudu, v místě dnešní Občanské plovárny. První plovárnu zde založil Arnošt z Pfuolu v roce 1809 nebo 1811 (údaje se různí) – nejprve byla využívána společně, teprve ve 30. letech byla zřízena samostatná civilní plovárna a v původní poloze zůstala plovárna vojenská (v roce 1824 byla při povodni odnesena až do Roztok, ač na prámu byla 4 děla). V roce 1840 byla při občanské plovárně postavena současná klasicizující budova (Josef Kranner), která sloužila jako plovárna (později spíše jako „slunečné lázně“) do roku 1992, kdy byla pronajata a změněna na kasino.

Historická obrazová a fotografická dokumentace viz dále.

Bastion XIX – popis a stavební rozbor

Celková situace a části stavby

Bastion barokního opevnění č. XIX je specifický tím, že leží přímo na výškovém rozhraní vltavské nivy a terasy Letenské pláně. Terénní rozdíl mezi dolní polohou (nároží proti Úřadu vlády = 192 m.n.m.) a hranou svahu při špici bastionu (224 m n. m.) činí 32 metrů, plocha severní části bastionu s Kramářovou vilou je ještě o dalších cca 7 – 9 m výš. Bastion je tedy logicky rozdělen do několika výškových úrovní.

V nejvyšší poloze, zahrnující zhruba celou severní (levou) polovinu bastionu leží v úrovni 230 – 233 m n. m. horní část bastionu, která je lemována v podstatě samostatnou eskarpou levého boku a líce a kratší částí pravého líce. Od nároží na hraně svahu je vedena samostatná stěna, oddělující vrchol bastionu od nižších teras. Spodní – pravá část bastionu je tvořena dvěma úrovněmi vzájemně propojenými komunikací mezi vjezdem z ul. U Bruských kasáren a úrovní stávajícího parkoviště. Od parkoviště terén prudce stoupá ke zdi oddělující vyšší severní část bastionu – tento terén sleduje i niveleta koruny pravého líce bastionu, která je v nižší úrovni víceméně vodorovná s přiznáním terénního rozdílu šikmými odskoky, v horní polovině koruna v podstatě kopíruje sklon terénu pod eskarpou, stoupajícího pod úhlem od cca 8 do 37° od vodorovné roviny. Výška stěny eskarpy pravého boku bastionu (část 2A v ul. U Bruských kasáren) se pohybuje od 5,84 m na západním konci do 6,98 m na nároží proti vstupu do Úřadu vlády. Výška eskarpy pravého líce bastionu (část 2B do ul. Nábřeží Edvarda Beneše) se pohybuje od 6,98 m na nároží přes 11,87 m zhruba uprostřed stěny po cca 7,5 m v místě napojení na severní část bastionu.

Terén plochy nad horní hranou eskarpy je při pravém boku cca o 15 – 40 cm pod úrovní hrany konstrukce bastionu, podobně je tomu v prvním úseku pravého líce mezi nárožím a prvním výškovým odskokem. V další části je terén nad horní hranou eskarpy většinou mírně vyvýšen (cca do 1 m) a tvoří úzký val mezi hranou bastionu a terénním schodištěm, lemuje hranu bastionu ve vzdálenosti cca 2 – 3 metrů. Plocha těsně při líci bastionu byla v minulosti porostlá náletovými dřevinami, které byly teprve v nedávné době odstraněny. Na několika místech jsou pařezy stromů (především akáty) těsně při konstrukcích eskarpy bastionu, místy doslova rostlé do zdiva. V místě pravého líce ve středu nejnižší úrovně je díky dlouhodobému působení velkého stromu celá horní část stěny eskarpy kolem

pařezu viditelně vykloněna směrem do ulice. Pařezy prorůstají i zemní násyp v horní části líce bastionu a horní úroveň stěny mezi nejvyšší úrovní a parkovištěm.

Pařezy náletových dřevin při koruně pravého líce bastionu XIX

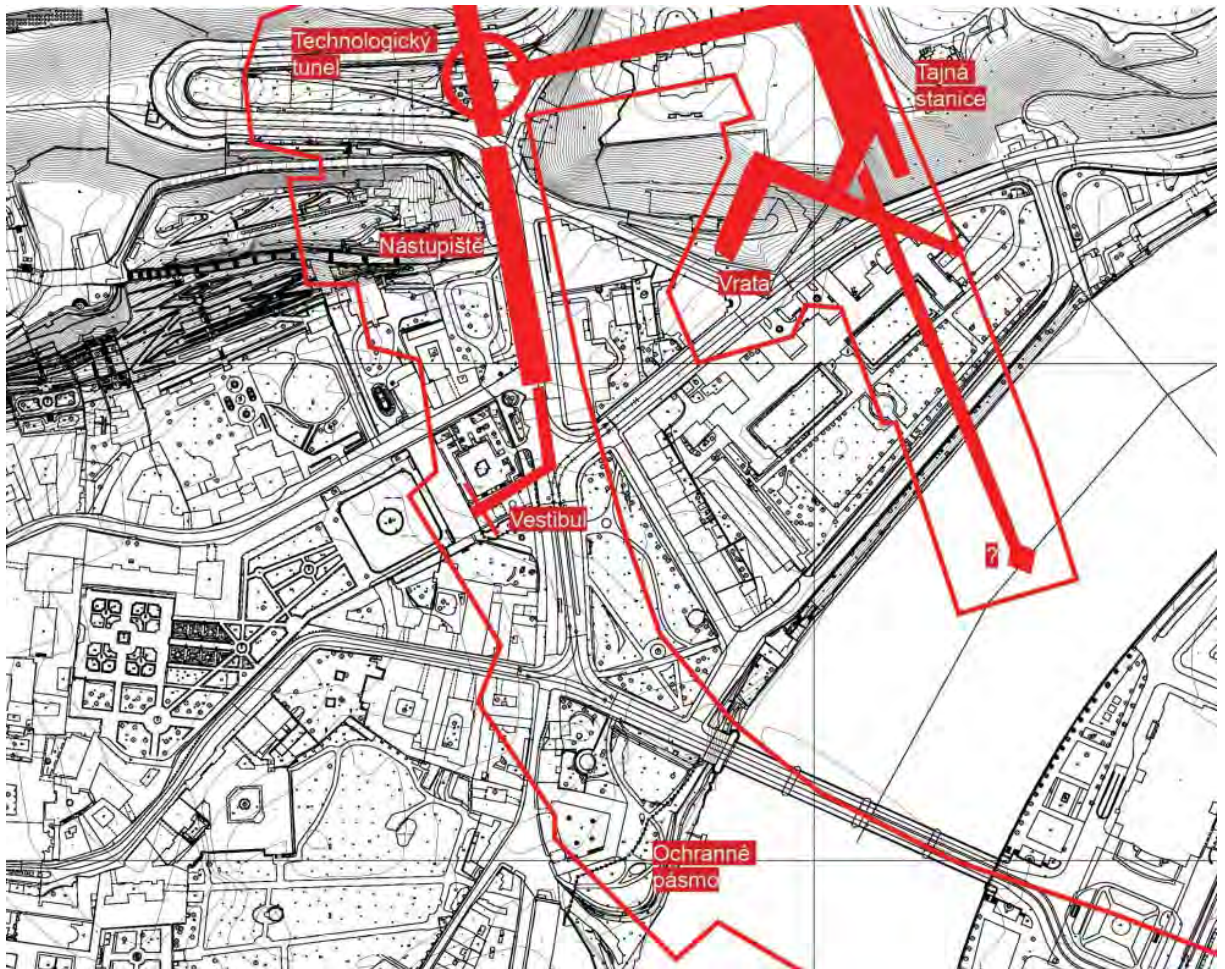
Stěna mezi úrovní současného vjezdu na bastion z ul. U Bruských kasáren a vyšší úrovní s parkovištěm (část 1) tvořila v minulosti rozhraní mezi skálou a budovou Bruských kasáren, která k ní přímo přiléhala. Podle dochované dokumentace konstrukce bastionů (mimo toto místo) lze předpokládat, že rostlá skála byla odtěžena stupňovitě a konstrukce stěny byla následně vyzděna druhotně s použitím místního materiálu – letenské břidlice. V současné době je líc stěny, ukloněné v úhlu cca 80° o výšce od 6,95 m do 3,72 m odhalen, jen ve východní části je ke stěně přistavěna novodobá budova rozvodny.

Stěna mezi spodní úrovní bastionu a plochou parkoviště, „poterny“ a zbytky zdiva bývalých Bruských kasáren.

Na západním konci stěny (mimo pozemek Úřadu vlády) jsou ve stěně zachovány chodby „poterny“ klenuté stlačenou klenbou a stoupající směrem k horním úrovním bastionu – jsou však nepřístupné a částečně zasypané a nebylo možno je blíže prozkoumat. Byly však patrně přímo napojeny na objekt Bruských kasáren. V prostoru bastionu jsou kromě zmíněné rozvodny situovány další drobné technické objekty, sloužící patrně jako sklady nebo garáže, z terénu vystupuje několik menších objektů, patrně větrání podzemního objektu a technologické šachty a jsou zde instalovány kamery monitorovacího systému a anténa vysílače. V horní úrovni je umístěno parkoviště dlážděné betonovými zatravnovacími dlaždicemi, přístupné od vjezdu komunikací s živičným povrchem. Ve stráni a plochách nad parkovištěm je několik objektů neznámého účelu (opěrné stěny, dlážděná plocha se základy v půdorysu kříže), na koruně stěny parkoviště je osazeno ocelové zábradlí (ve víceméně havarijním stavu). Část mimo stěnu eskarpy je od ul. U Bruských kasáren oddělena plotem na betonové podezdívce a kovovými vraty.

V prostoru pod bastionem se nachází podzemní stavba bývalého krytu, postaveného v 50. letech, sloužícího původně pro potřeby Úřadu vlády. Nepodložené domněnky dokonce tvrdí, že zde byla budována jakási „pokusná či tajná stanice metra“, neboť objekt svým půdorysem a profilem opravdu konstrukce metra připomíná. V letech 1952 – 60 probíhala zde akce „Úpravy letenského svahu“ v rámci nichž byl objekt realizován. Tehdy však nebyla známa žádná studie nebo projekt podzemní dráhy, jejíž součástí by objekt mohl být. Později však byl objekt do systému metra opravdu zapojen a slouží jako součást technologického centra trasy A. Z venku je patrný pouze vstup dvoukřídlými vraty z ulice U Bruských kasáren, s objektem souvisí patrně i nepoužívaná branka při nároží bastionu na nábřeží E. Beneše se zamřížovanými dveřmi.

Průmět půdorysu stanice metra Malostranská (vlevo) a podzemních konstrukcí bývalého krytu Úřadu vlády na Klárově (vpravo) považovaného mylně za „tajnou stanici metra“.

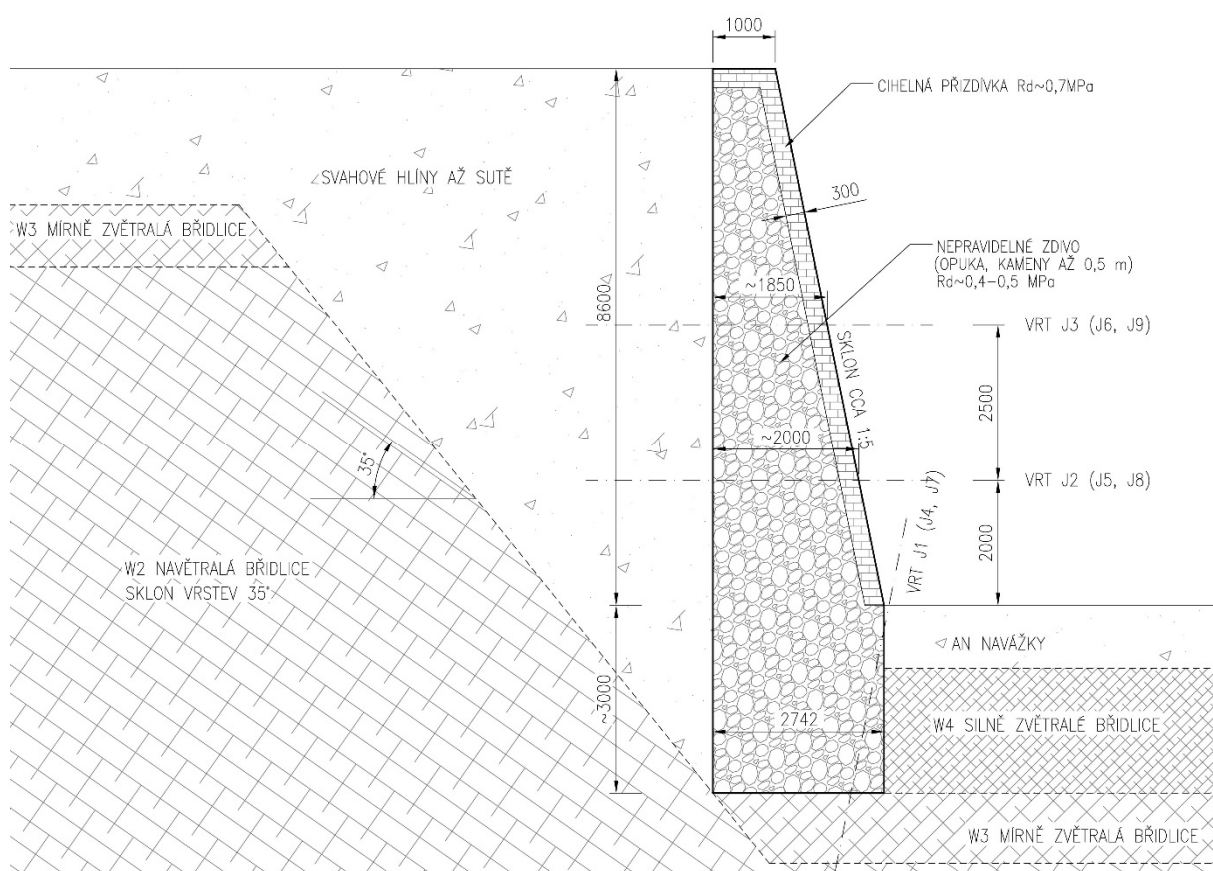
Vnitřní prostory bývalého krytu pod bastionem XIX opravdu připomínají soudobé konstrukce tunelů metra.

Konstrukce a stavební prvky

Dimenze a stavební řešení stěn bastionu byly ověřeny jednak geodetickým zaměřením současného stavu, jednak provedenými vrtnými sondami stavebně-technického průzkumu PUDIS z roku 2013. Pro ověření základových poměrů a spodní stavby byly provedeny 3 jádrové vrty o hloubce 2,0 – 4,3 m. Základová spára opukového zdiva byla zachycena v hloubce cca 4 m, základové poměry vyhodnoceny jako dobré, stejně jako technický stav základového zdiva. Podzemní voda nebyla v dosažené úrovni vrtů zastížena.

V rámci průzkumu vlastní opěrné zdi bylo realizováno 6 horizontálních jádrových vrtů – z nich byly odvozeny dimenze a konstrukční zásady bastionových zdí. Ve všech sondách byla zjištěna obezdívka z plných cihel tloušťky cca 0,3 m a dále pak hrubé kamenné zdivo s převahou opuky o tloušťce od 1,8 do cca 2 m (podle výšky nad terénem – díky uklonění vnějšího líce stěny pod úhlem kolem 80°). Vnitřní líc zdiva je zděn prakticky kolmo, za rubem zdiva byla zastížena zemina povahy suti (kameny s hlinitopísčitou výplní, převážně pevné konzistence, většinou s použitím místního kamene kvartérních svahových sedimentů – břidlic a křemenců.

Typický příčný řez stěnou levé líce bastionu XIX podle stavebně-technického průzkumu PUDIS a.s. 04/2013.

Určitou odchylku v konstrukci eskarpy bastionu lze sledovat u stěn pravého boku a líce bastionu až po první výškový odskok stěny do nábřeží Edvarda Beneše. Uklonění líce stěny pod úhlem cca 80° končí v úrovni asi 1,2 m pod horním lícem stěny a poslední část o tloušťce cca 0,5 m je již zděna kolmo. Ostatní části stěny pravého líce v horních úrovních jsou zděny v jedné rovině až po římsu pod úhlem 80°. Tato situace odpovídá dobové dokumentaci (ÚVA – I 2/27-32 – Opravy poškozené kurtiny mezi bastiony 19 a 20, datované k roku 1850 – viz obrazové přílohy), kde je patrné, že v této části došlo kolem roku 1850 (patrně s úpravami celého bastionu XIX po roce 1848) k nástavbě zídky, která zhruba odpovídá poměrům, zjištěným stavebně-technickým průzkumem. Tato část je tedy o něco mladší a původně sloužila jako jakési „zábradlí“ horní plochy bastionu a kurtiny XIX – XX, později (patrně se stavbou podzemního krytu) byl terén dosypán téměř ke koruně stěny. Vizualně je patrné, že části této zídky byly v minulosti přezdívány (jiné cihly), horní hrana byla částečně opatřena betonovou korunou.

Horní líc stěny je v části, kde je výše zmíněná zídka, tvořen hrubě opracovanými pískovcovými kvádry dvojího rozměru – mezi kameny rozměru cca 30 x 45 cm, kladenými kolmo na líc stěny, jsou při vnějším líci kameny rozměru cca 25 x 150 cm, kladené vždy mezi kolmé kameny podélně a doplněné na vnitřní straně pásem cihel cca 20 cm kladených kolmo k terénu. Horní vrstva kamenů a zdiva je silná cca 15 – 20 cm, pod ní je již zdivo kladeno na vodorovné spáry ve vazbě. Části s chybějícími kamennými kvádry jsou dobetonovány.

Koruna části zdi nad spodní úrovní je tvořena na svislo kladenou vrstvou cihel tl. cca 15 – 20 cm, zakrývající zdivo z lomového nepravidelného kamene (opuky). V nejvyšší části je novodobá konstrukce náběhu ke stěně horní části bastionu XIX z lícových cihel a opuková zídka krytá lícovými cihlami či dlaždicemi naležato. Hrana nároží bastionu proti budově Strakovy akademie byla původně armována pískovcovými kvádry, jejich stav je však velmi špatný a v dolní části pískovcové kvádry prakticky chybí a je odhaleno vnitřní opukové zdivo.

Použité cihly původního zdiva jsou různých rozměrů, i když lze konstatovat, že převažuje rozměr cca 18 x 26 x 6 cm, ale jsou zde i cihly rozměrů 25, 13, 17 cm a výšky kolem 5 cm. Cihly jsou vesměs páleny z poměrně hrubé hlíny s velkým dílem kamenů a šterku, což samozřejmě nepřispívá k homogenosti a trvanlivosti materiálu. Použitá malta je poměrně kvalitní a více zvětralá jen místy. Novodobé konstrukce vstupů do podzemních prostor a zakončení zdi v ul. U Bruských kasáren jsou provedeny z lícových cihel běžného formátu (u branky do ul. E. Beneše se zaobleným rohem) novodobými cihlami je místy sanováno i historické zdivo.

Cihelné zdivo tl. cca 65 mm

Cihelné zdivo tl. cca 50 mm

Opotřebení původního zdiva lze rozdělit do několika kategorií:

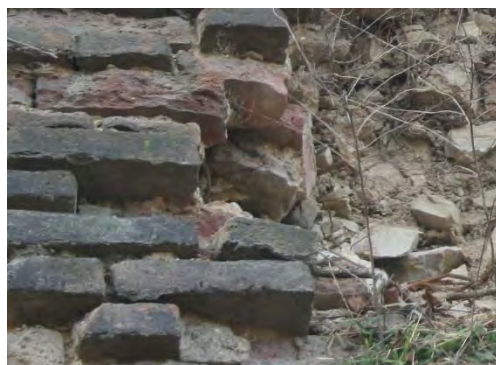
1. Zdivo málo zvětralé, většinou s tmavým velmi málo zvětralým povrchem a spárami hlubokými 0,5 – 1 cm.
2. Zdivo středně zvětralé s odloučenou horní vrstvou (patrná zrnitost a nesourodost materiálu cihel) – většinou světlejší červené či cihlové barvy povrchu.
3. Zdivo s výkvěty chemických solí (bílý povrch) – především v oblasti nad vraty podzemního objektu a mezi vraty a nárožím bastionu
4. Zdivo s poměrně zchovalými cihlami, ale hluboce vyplavenými spárami - zejména v místech, kde dochází k vymývání stékající vodou, tj. v horní části pravého líce bastionu, kde je terén navršen nad korunu stěny.

5. Zdivo silně zvětralé do hloubky několika centimetrů (místy téměř na celou hloubku cihly) se svislými poruchami.

6. V některých místech je obezdívka zcela pryč a je odhaleno vnitřní opukové zdivo, zejména kolem svodu odvodnění horní plochy bastionu. Kamenné zdivo vystupuje na povrch i u zakončení stěny v ul. U Bruskových kasáren, kde je patrná původní návaznost na zbořenou stěnu kurtiny. Zakončení je (poněkud necitlivě) upraveno novodobým zdivem z lícových cihel.

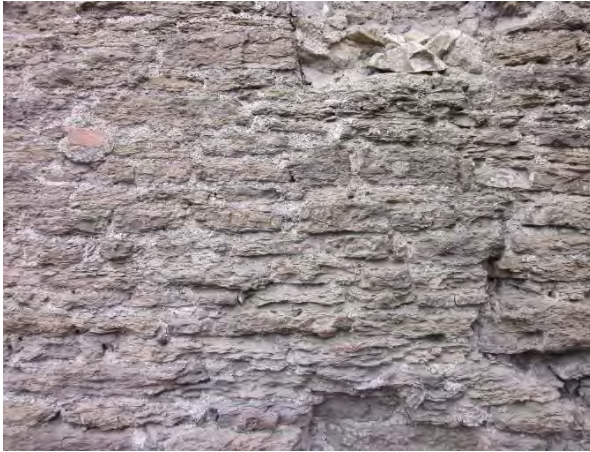
7. Další novodobé zásahy a prvky – betonové nadpraží vstupu do podzemního objektu, různé konstrukce technických vedení, kamerový systém, kovové konzoly, trubky, větrací otvory apod. doplňují výčet nevhodných a neautentických novodobých zásahů.

Z odhalených partií vnitřního zdiva lze soudit, že cihly s poměrně značně zvětralým vnějším lícem mohou být celkem zachovalé na vnitřním líci a bylo by možno je částečně použít pro přezdění, pokud by se ve zdivu otočily.

Stěna mezi spodní úrovní bastionu a parkovištěm je vyzděna z naležato kladených kamenů (především břidlice), místy prokládanými vysprávkami cihelným zdivem, rozměry kamenů jsou v různých částech různé (známky pozdějšího dozdivání nebo oprav) a je patrné, že stěna byla v minulosti alespoň místy omítnuta. Koruna je tvořena cihelnou obezdívkou na svislo kladené vrstvy

cihel, místy jsou cihelným zdivem vyrovnány poslední vrstvy kamenného zdiva. Cihelné prvky jsou vesměs velmi zvětralé a ve špatném stavu, místy devastované těsně situovanými stromy, místy zatékající vodou. Kamenné zdivo je v poměrně dobrém stavu, pouze místně vyžadující sanaci. Ve značně špatném technickém stavu je ochranné zábradlí podél parkoviště nad horní hranou stěny – bude nutné v celém rozsahu vyměnit.

Stěna mezi dolní úrovní a parkovištěm.

Samostatným problémem je úprava a případné využití zbytků vnitřních komunikací - poteren, ty však jsou situovány mimo areál Úřadu vlády a rozsáhlejší úpravy těchto prvků nejsou tudíž předmětem připravované opravy, budou provedeny jen dílčí úpravy a opravy stávajícího zdiva.

Zachované poterny ve zdivu.

Hodnotné prvky a architektonické závady, doporučení k obnově.

V rámci sledované části bastionového opevnění lze za hodnotné prvky považovat:

- Cihelnou obezdívku – plentu opukového zdiva stěn bastionu, dochovanou nad i pod terénem včetně starších vysprávek.
- Cihelné ukončení – římsy – nad částí stěny levého líce bastionu XIX z na svislo kladených cihel.
- Ukončující římsu nad částí levého líce a levého boku bastionu XIX tvořenou kombinací podélných a příčných kamenných kvádrů a dozdívkou na svislo kladených cihel.
- Kvádrou kamennou armaturu nároží bastionu (přesto, že je ve velmi špatném technickém stavu) nad i pod terénem.
- Kvádrové soklové zdivo stěn bastionu pod terénem (pokud je zde dochováno, nad terén nevystupuje).
- Kamennou stěnu, vyzdívanou z letenské břidlice, mezi jednotlivými výškovými úrovněmi bastionu včetně koruny, tvořené na svislo kladenou cihelnou římsou.

Za hlavní architektonické závady považujeme:

- Celkový stav konstrukce a stěn bastionu, především díky zanedbání údržby a působení přírodních vlivů, povětrnosti, dřevin a porostů, agresivity prostředí, otřesů a vlivů dopravy apod. Povrch cihelné podezdívky je do značné míry narušen, zvětralý, zašpiněný, místy pokrytý pronikajícími solemi. V některých exponovaných místech je cihelná plenta narušena velmi silně nebo dokonce zcela chybí a narušeno je i podkladové opukové zdivo. Nejvíce postižené partie jsou v okolí dešťového svodu v levém líci a v částech levého boku bastionu XIX.
- Zvláště silně narušená je pískovcová kvádrou armatura nároží bastionu. V dolní partii kamenné kvádry zcela chybí a je obnaženo podkladové kamenné zdivo, v horní části jsou kamenné kvádry velmi silně zkorodované nebo narušené hlubokými kavernami tak, že prakticky celou konstrukci vnějšího líce kamenného nároží je třeba vyměnit.
- Z dochovaného zdiva je nutné odstranit různé pozůstatky technických prvků, vedení, trubek, konzol apod., které jsou vesměs nefunkční. Funkční prvky vedení je vhodné zapustit do zdiva a překrýt z vnějšku cihelnou plentou tak, aby nebyly viditelné.
- Novodobé prvky vstupů do podzemních prostor bastionu jsou sice neautentické a architektonickému vzhledu bastionu nikterak nepřispívají, s ohledem na jejich funkci však bude nutné je zachovat. Zde je vhodné sledovat pokud možno co nejjednodušší a nejméně nápadnou úpravu stávajícího technického stavu.
- Vážnou závadou jsou dobetonované části římsy nad jižním koncem pravého líce (část 2B) a pravým bokem bastionu XIX (část 2A), které je nutno odstranit a nahradit replikami původních kamenných kvádrů a cihelnou dozdívkou obdobným způsobem podle dochovaných částí.
- Rozsáhlejší opravu vyžaduje rovněž část nástavby parapetní zídky zhruba uprostřed nejnižší části pravého líce bastionu, narušená a vychýlená z původní polohy již pokáceným stromem. Zbytky stromu (pařez) bude nutné odstranit a vychýlenou část stěny přezdíť.
- Problémy působí patrně i konfigurace terénu nad severní částí levého líce bastionu, kde jsou jednak rovněž zbytky pokácené zeleně, jednak zde dochází k překrytí římsy stěny zeminou a tím pádem i zvýšenému narušení zdiva. Terén je vhodné upravit tak, aby k narušení zdiva nadále nedocházelo.
- Problém s vyplavováním solí v místech nad vstupem do podzemního objektů může být způsoben prosakováním dešťové vody z horní úrovně terénu, proto bude vhodné v místě paty nadezdívky (zábradelní zídky) provést drenáž a tuto vodu odvést mimo konstrukce stěny.

- U stěny mezi jednotlivými výškovými úrovněmi bastionů (část 1 - pod parkovištěm) jsou některá místa s více zkorodovaným nebo narušeným kamenným zdivem, vyžadujícím lokální opravu stejným materiálem, ve velmi špatném stavu je kvádrová cihelná římsa se zábradlím, porušená místy též nevhodně situovanou zelení. Nově je třeba opatřit stěnu v celém rozsahu zábradlím – pokud možno co nejjednoduššího a nenápadného designu.
- Nevhodným a rušivým prvkem jsou novodobé dozdivky nevhodným typem lícové cihly, zejména v místě ukončení stěny pravého boku bastionu (západní část 2B) a v severní části stěny pravého líce bastionu (část 2A) – tyto partie je vhodné přezdít buď původním cihelným zdivem, nebo použít vhodnější typ cihly podle konzultace a dohody s NPÚ.
- Jako možné se jeví např. lícové cihly KLINKER typ Antiek Rood, Antiek Paars-Rood nebo Antiek Oranje-Rood, případně jejich kombinace (rozměry WDF 215/100/65mm a WDFM 190/90/50mm). Všechny tyto uvedené typy cihel jsou jak barevně, strukturou povrchu a architektonickým výrazem, tak rozměrově velmi podobné stávajícímu zdivu. Konkrétní barevnou a rozměrovou variantu je vhodné volit podle stávajících podmínek každého konkrétního místa opravovaného zdiva tak, aby opravy byly vizuálně pokud možno co nejméně nápadné a odlišné od stávajícího vzhledu obezdívky. Alternativně lze uvažovat s jiným materiálem, vyráběným přímo pro účely oprav historických objektů – např. ŠAMO s.r.o. Liberec – Proseč nad Nisou, nebo použít cihly z bouráček podobných historických objektů. Zdivo z nových cihel lze ve větším rozsahu použít prioritně na méně pohledově exponovaných místech (římsy stěn).
- Stejně prvky lze použít v případě nutnosti i pro opravy zdiva cihelné plenty stěn bastionu, prioritou je však vhodné použití stávajících cihel. Je třeba ověřit, zda některé povrchové méně zvětralé cihly nelze použít otočené, tj. zkorodovaným lícem dovnitř obnovené obezdívky. Pokud budou použity nové cihly, je vhodné, aby tvořily ucelené části – například novou konstrukci římsy stěny mezi spodní úrovní a parkovištěm nebo cihelnou obezdívkou ukončující římsy levého líce bastionu v místech méně vizuálně exponovaných. Původní cihly z těchto partií lze potom použít pro vysrávky lícového zdiva stěn bastionu.
- Při opravách a doplňování cihlového zdiva je potřeba pokud možno dodržet stávající vazbu a způsob spárování zdiva. Je vhodné, aby nové zdivo netvořilo větší celky v případě potřeby je potřeba spíše kombinovat původní cihly s novými v obdobném odstínu. Bylo by rovněž vhodné ověřit možnost využití vhodného zdíciho materiálu z demolice jiných historických staveb.
- Je třeba ověřit možnosti očištění stávajícího zdiva (nedestruktivními metodami) od silného zašpinění a od výkvětů chemických solí. Velkou pozornost je třeba věnovat opravě a novému spárování cihelného zdiva vápennou maltou (bez použití novodobých spárovacích hmot).
- U kamenných prvků lze doporučit užití vhodného dostatečně trvanlivého pískovce (např. lom Božanov u Broumova nebo z původní lokality Nehvizdy – lom Horoušany). Podle sdělení NPÚ Praha by snad bylo možné využít původních kamenů bastionového opevnění, deponovaných v petřínské části opevnění. Jednotlivé prvky je třeba vyrobit přesně podle původní předlohy a osadit do původní polohy, alternativně lze uvažovat s výměnou pouze povrchové vrstvy kamenů v tl. min. cca 100 – 150 mm. Pro úpravu betonového nadpraží vstupu do podzemních prostor zvážit možnost obkladu pískovcovými deskami.
- Výplně otvorů (vstupů) opatřit vhodným nátěrem v méně nápadném odstínu (např. RAL 7016 – antracitová šed). Stejným nátěrem opatřit i další kovové prvky v oblasti bastionu (oplocení, výjezdová vrata, technické prvky kamenného systému apod.).
- Součástí obnovy by mělo být rovněž odstranění nevhodné náletové zeleně pod stěnou levého líce bastionu. Nezbytnou součástí péče o kulturní památku by měl být plán vhodné následné údržby, preventivního monitoringu a prohlídek konstrukcí objektu.

Soupis pramenů, literatury a ikonografie

1. Národní archiv Praha – Sběrka map a plánů

- a) Huberův ortografický nárys hl. m. Prahy 1769
- b) Jüttnerův plán hlavního města Prahy 1816

2. Archiv hl. m. Prahy, sbírka map a plánů

- a) Kořistkův Plán Prahy 1875
- b) Neuster Grundriss von Prag 1850
- c) Hurtigův Plán Prahy 1884
- d) Plán Prahy z roku 1855
- e) Situační plán Prahy z roku 1841
- f) Plán královského hlavního města Prahy z roku 1824
- g) Plán Prahy z let 1842 – 45 s vedutami významných míst a prostorů
- h) Situační plán Prahy z roku 1851
- i) Plán královského hlavního města Prahy z roku 1869
- j) Plán krajiny za Píseckou branou 1851
- k) Polohopisný plán (mapa) Prahy z roku 1920
- l) Polohopisný plán (mapa) Prahy z roku 1938

3. Ústřední vojenský archiv Praha

- a) I.1/4 – 9 Podrobné plány pražského opevnění podle jednotlivých částí města a jeho okolí 1842
- b) I.1/10 – 24 Podrobné plány jednotlivých částí města a jeho okolí 1879
- c) I.1/25 – 43 Celkový nákres pražského opevnění s vyznačením prostorů vzhledem k zákazu soukromých staveb v pevnosti 1834
- d) I. 2/15 Bastiony 16, 17, 18, 19, 20 – půdorysy, zakreslení bývalé Jezuitské zahrady 1775
- e) I. 2/16 Hradby na Belvederu – bastiony 18 a 19 – 1779
- f) I. 2/17 Opevnění Belveder a nové opevnění eskarpy a kontreskarpy 19 a 20 – 1814
- g) I.2/27 – 32 Opravy poškozené kurtiny Mezi bastiony 19 a 20 – 1850
- h) I.2/33 Prostor zákazu staveb v bastionu 19 – 1886
- i) III. 4 - Nákresy pražského opevnění v jednotlivých částech města 1845
- j) II. 56- Obvody stavebního zákazu na hradbách – zákaz staveb na baště XIX – plány a nákresy

4. Webové stránky

- [cs.Wikipedia.org](http://cs.wikipedia.org)
odkazy:
  - Chotkova silnice
  - Rudolfova lávka
  - Alois Klar
  - Jezuitská zahrada
  - Zahrada Strakovy akademie
  - Občanská plovárna
  - Opevnění Prahy
- Forum.valka.cz
Pevnost Praha

5. Literatura

- Kupka Vladimír: Pevnost Praha, Praha 1996
- Kupka Vladimír: Pražská opevnění, Praha 2008
- Vlček Pavel a kolektiv: Umělecké památky Čech – Malá Strana, Academia 1999
- Hlavsa Václav, Vančura Jiří: Malá Strana – Menší Město pražské, SNTL 1983
- Kašička František, Vilímková Milada: Minulost a budoucnost hradčanských hradeb, v: Staletá Praha XIII, Praha 1983, str. 181 – 190
- Vlček Pavel: Carlo Lurago a vojenské stavby 17. Století v Praze, v: Staletá Praha XVII, Praha 1987, str. 121 – 145
- Wirth Zdeněk: Zmizelá Praha – díl 5 Opevnění, Vltava a ztráty na památkách Praha – 2003 (dotisk)
- Havránek Edgar Theodor: Neznámá Praha - díl I., vlastním nákladem autorovým 1930
- Bartošová Veronika, Herichová Iva, Kašička František, Tomková Kateřina: Barokní opevnění Prahy v trase stavby tunelu Blanka, Zprávy památkové péče 70/2010/4 Praha 2010
- Duffy Christopher: Kámen a oheň – Bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách pevnostního válečnictví, Bonus Memorabilia, Brno 1998
- Romaňák Andrej: Praha jako pevnost – Staletá Praha – díl 19 – Praha bojující – Sborník PÚSPPOP 1989
- Vančura Jiří: Hradčany a Pražský hrad – SNTL 1976
- Herain Jan: Brána Písecká či Bruská na Malé Straně v Praze – Společnost přátel starožitností českých 1905
- Havlová Ester, Vlček Pavel: Praha 1610 – 1700 – Kapitoly o architektuře raného baroka – Praha libri 1998
- Bečková Kateřina: Zmizelá Praha, Hradčany a Malá Strana, Schola Ludus Pragensia, Praha 2000
- Fojtík Pavel: Fakta a legendy o pražské MHD – Stanice metra bez metra ... Mýtus nebo realita?

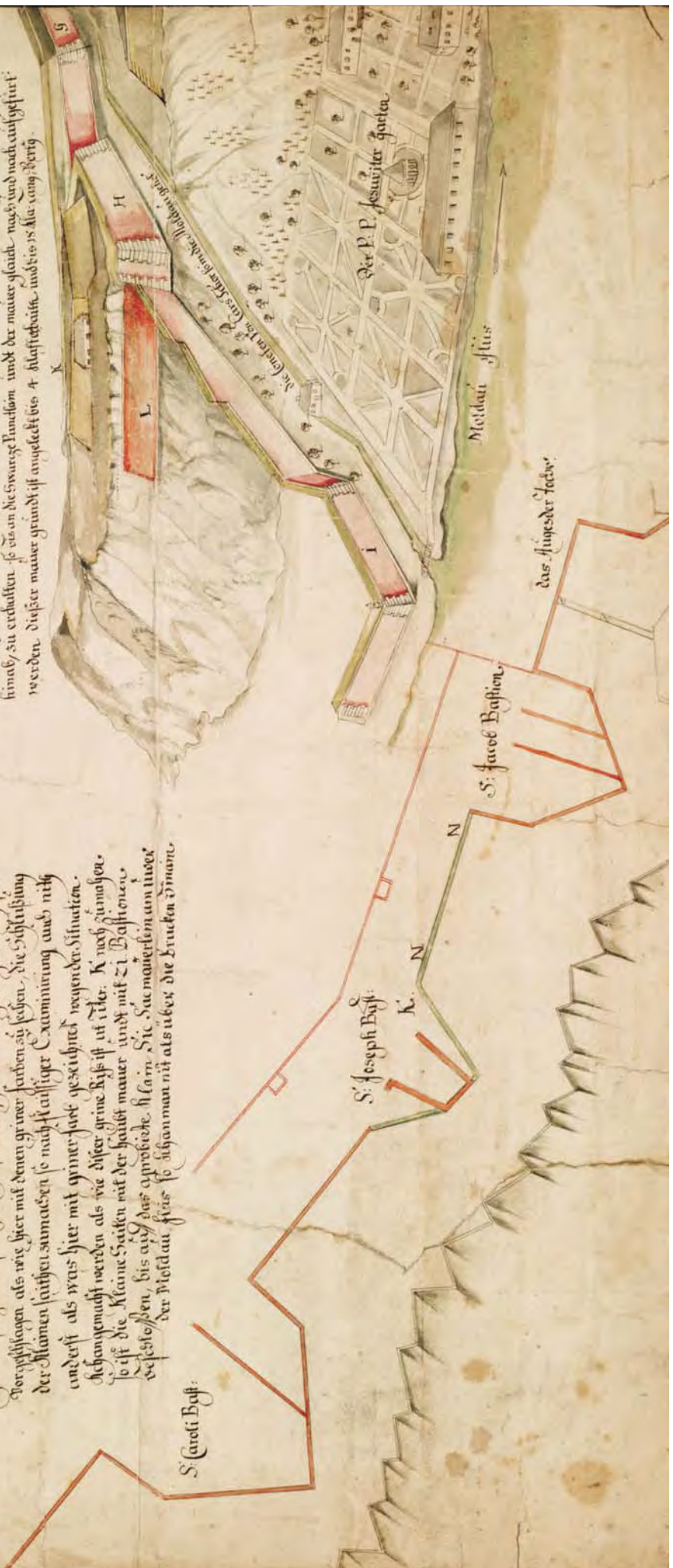
Altera E: sind die Bastion und so auch Fortine mit dem Parquade
 und die Bastion erst maueret
 W. F. sind die bruchmauer
 welche und der Wacht bis auf dem Cercken ston die mauer zusammen

170.
 Profil der schönsten eingerichteten Fortification zu Prag
 Prager Stein 1700 Stück

Indem besetzten Plan so eingericht ist worden, so ist man mit geringem unbeschlenen
 Vorposten, als wie hier mit denen grünen fassen zu sehen, die sichstellung
 der Mauer leichter zu machen so nachstehender Examination nach nicht
 anders als was hier mit grüner fass gezeichnet veyender situation.
 schanzen gemacht werden als wie dieser grüne fass ist ut iter. K. nach zu machen
 so ist die kleine fassen mit der hülft mauer und mit 2 Bastionen
 versehen, bis auf das apotheker hain. Sie zu mauerlein am inner
 der Moldau fass so schen man nit als über die Brucken dmanne

ist G: S: Mathias Boff: ist H: S: Maria Magdalena Boff ist I: S: Ignatius Boff ist K: die wachst sieben
 W: L: die neueren fassen empfangen zu haben, so durch zweck mauer dem bey das er nit wücht
 himab zu erhalten, so es an die swarze fassen und der mauer gleich nach und nach aufgeführt
 werden, dieser mauer grundt ist angelegt bis 4 schickheiten, und bis 15 die von Berg

Nákres ukončení levobřežního opevnění a Jesuitské zahrady - 1680
 Sbíрка plánu Ústředního vojenského archivu Praha I - 6/1

Striß

Von denen Marschgräben welche sich bey denen Fortifications Weckern, da und dorth, noch etwas befinden uweauf die außschriff FORTIFICATION sichtet, diese Striße heiff, ist heutzubey, als A. 11. theils ober auf der selbten, des Ortes, wie bey A. 2. zu sehen.

A. 2.

FORTIFICATION

FORTIFICATION

Tab. III.

blickt oder ein Theil von dem R. A. F. der Kramet Seiten Bag, so dachson weeten denen stättigen Vortheil, blickt verfertiget werden ist. Erstens in diesem Abchnitt zeigt sich der Es-Schützen Quart, da sie durch folgenden Weg nach zu sehen, wie aus Mangel deren Marschgräben ohne die Stadt-Theil der Kleinsten Bag zu betreten. Von Kommand und dadurch den Grund der Fortification entziehen. Deswegen der Abzug der Marschgräben, wie solche an dem Cistern um die Vestung Bag A. 730. und 732. sind geteilet worden.

Capitulation St. A. 11. Es-Jesuiten Gärten, b. Ueberfahr von der Altstadt auf die Reine Seite und so wie Verste. e. Bastion oder Thor von die se zu Fuß gehen, d. Ein Garten in Gärten, e. Der Auszug; dieser Freye Aus- und Einzug ohne ein Thor betretten in dem Allerhöchsten Oeuvre wie auch anderen Ußlen Entgehungen nachtheilig. Sohero ist um solcher Zweckhülfe eine neue Mauer bey Seite. Fragstellung worden.

Die Erklärung in betref deren Außenweckern oder Unterweckern, so vor die Position von St. Magdalena bis zu St. Georggärten, da soll das Cistern um den bedekten Weg herum gehen, wie bey St. pp. 994. und 11. 18. mit bis A. 11. 18. sollen bey denen aus und eingehenden Winkeln ebenjads dergleichen ohne sign, so ober ausgegraben, und hinweggenommen. e. 11. durch neue das Cistern wie es sein sollte, nur vor kurzer Zeit hat sich der daran Quantende Besizer angeordnet mit seinem Feldbau auf das Cistern wie an den bedekten Weg geteilet, so wie das Zeichen 9 es zeigt, so so was bey dem Saehen 9. Saam zum Siegel Schlag graben lassen, wodurch neue Stättigkeit aus Mangel der Marschgräben entstanden ist. In denen drey Winkeln sind St. A. 11. 18. keine zu sehen erforderlich.

Flanque Major et Jongle à Prag A. 1775

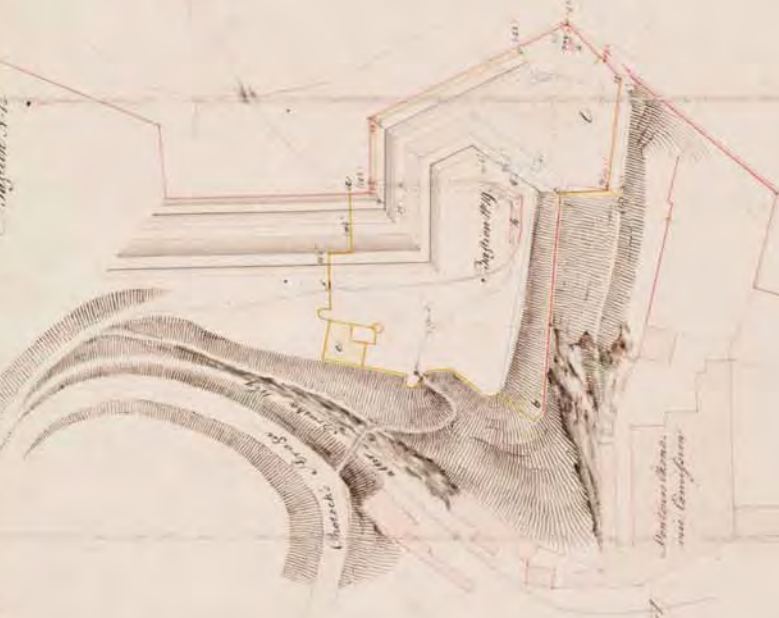
Lave par Capit: Schönergraff

Situations Plan.

der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

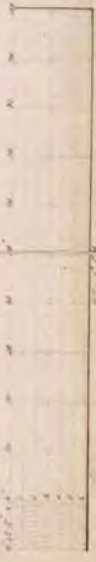
- 1. Bastion der Bastionen
- 2. Bastion der Bastionen
- 3. Bastion der Bastionen
- 4. Bastion der Bastionen
- 5. Bastion der Bastionen
- 6. Bastion der Bastionen
- 7. Bastion der Bastionen
- 8. Bastion der Bastionen
- 9. Bastion der Bastionen
- 10. Bastion der Bastionen

der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

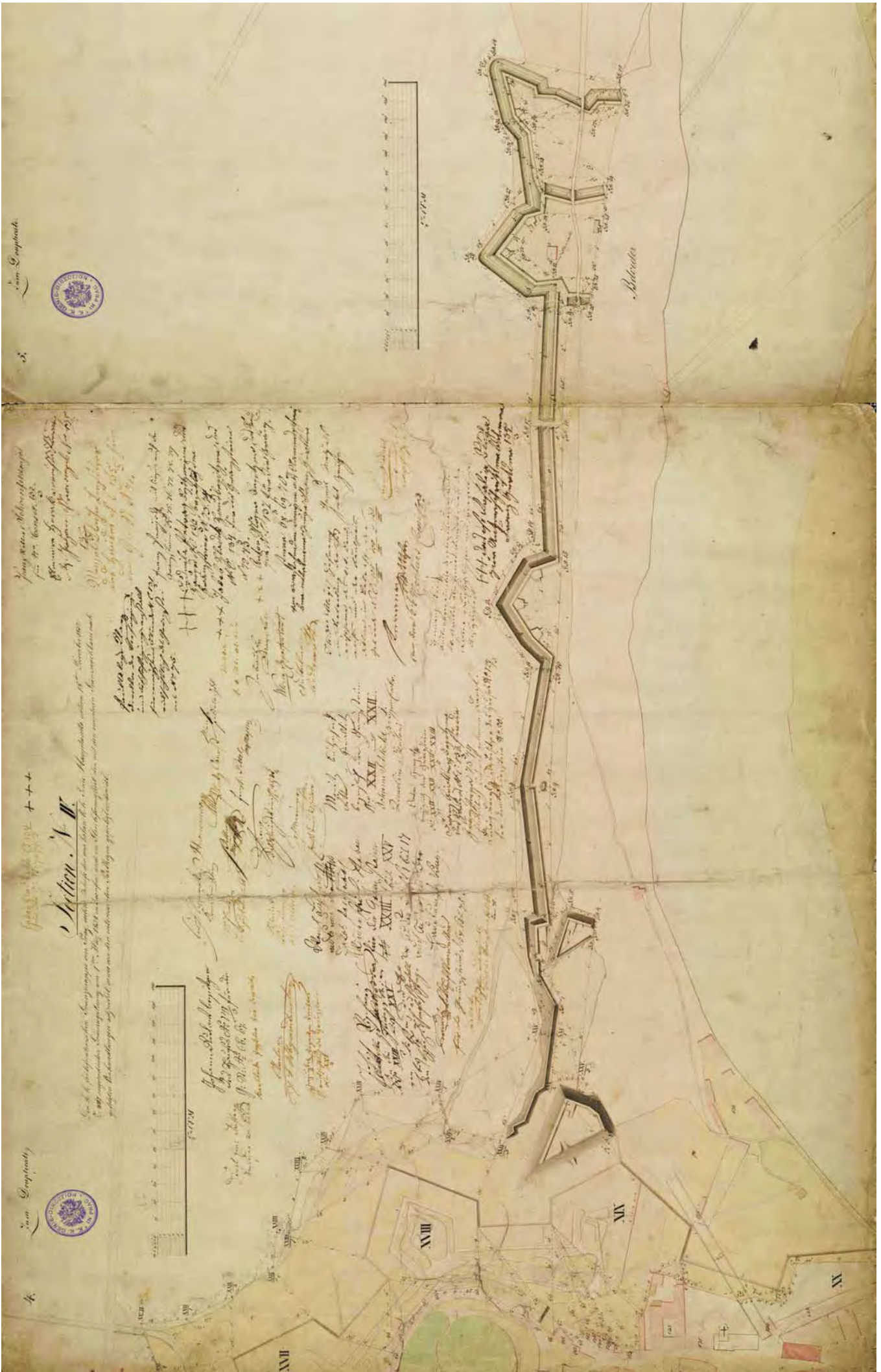
der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

der Bastion 1774 welche der vortrige Commission Bericht vom 17ten Jenner 1774 zur Beschreibung der an
rechten Seiten der gezogenen Stadt steht am vornehmlichsten punkt befindet und davon alle
vordrige Beschreibung mit aller Mühe der bestatigungsbekannt genug bekannt
Ministerial Befehl vom 17ten April 1774 angeordnet worden ist
In Wien 1774

Plán zemního opevnění na Belvederu z roku 1834
Sbírka plánů Ústředního vojenského archivu Praha I. 1/25-43

Oblast Klárova na situačním plánu Prahy z roku 1830

Oblast Klárova na situačním plánu Prahy z roku 1842

Oblast Klárova na Hurtigově situačním plánu Prahy z roku 1884
Sbírka plánů Archivu hl. m. Prahy

Oblast Klárova na plánu Prahy z roku 1942 - 45

Sbírka plánů Archivu hl. m. Prahy

Oblast Klárova na plánu Prahy z roku 1951 - 52

Sbírka plánů Archivu hl. m. Prahy

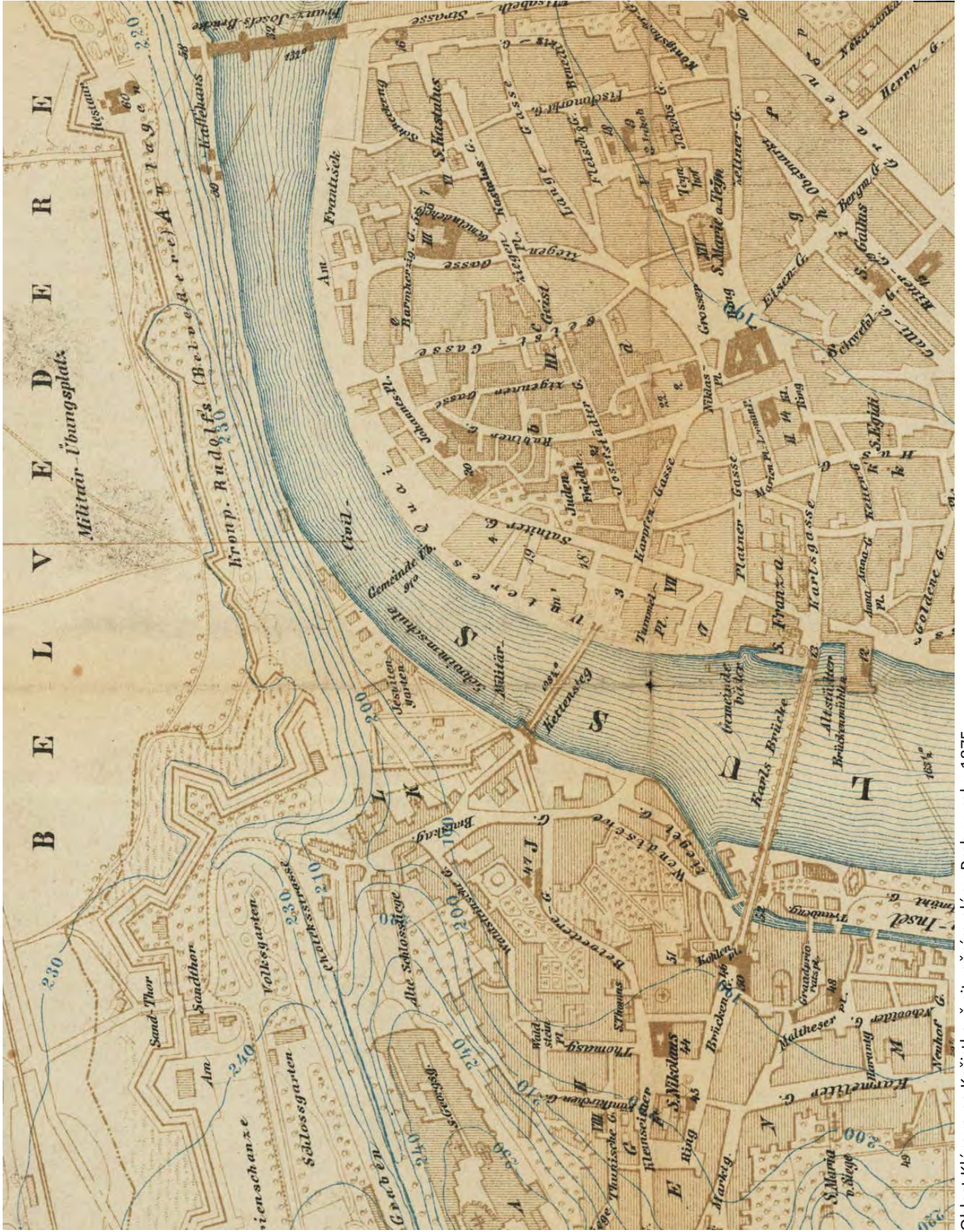
Plán krajiny za Píseckou branou z roku 1851

Sbírka plánů Archivu hl. m. Prahy

Oblast Klárova na plánu Prahy z roku 1869

Sbírka plánů Archivu hl. m. Prahy

Oblast Klárova na Kořistkové situačním plánu Prahy z roku 1875
Sbírka plánů Archivu hl. m. Prahy

Oblast Klárov na plánu Prahy z roku 1920 (před proražením ul. U Bruskových kasáren) Sb. plánů Archivu hl. m. Prahy

Oblast Klárov na plánu Prahy z roku 1939

Sbírka plánů Archivu hl. m. Prahy

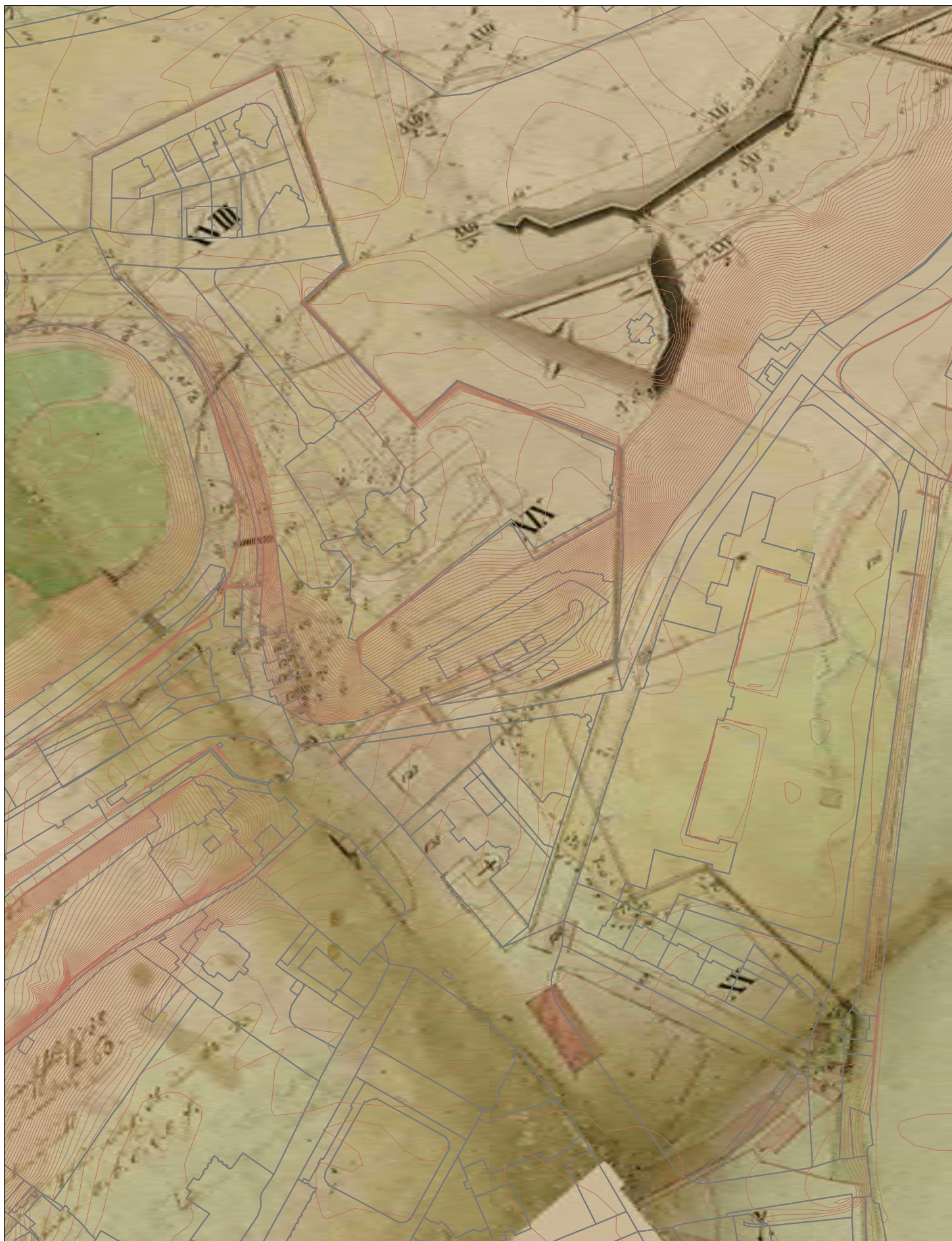
Půdorys bastionů XVIII, XIX a XX v průmětu do současné pozemkové mapy - situace z r. 1775
Sbírka plánů Ústředního vojenského archivu Praha - I - 2/16

Půdorys bastionů XVIII, XIX a XX v průmětu do současné pozemkové mapy - Juttnerův plán z roku 1816
Kartografie 1972

1:2500

Púdorys bastionů XVIII, XIX a XX v průmětu do současné pozemkové mapy - nákras opevnění a vojenských objektů z roku 1834
Sbírka plánů Ústředního vojenského archivu Praha - I - 1/25-43

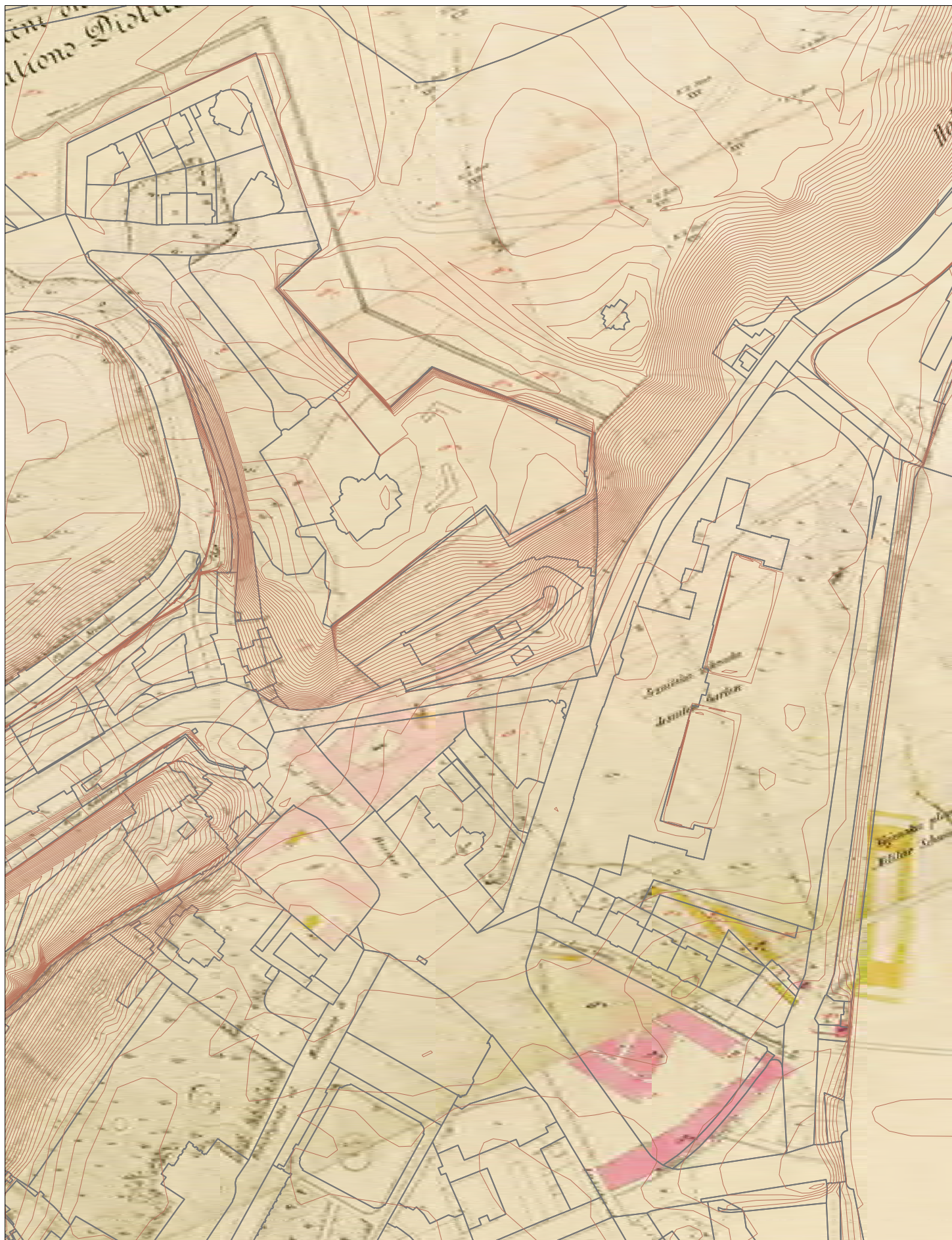
1:2500

Půdorys bastionů XVIII, XIX a XX v průmětu do současné pozemkové mapy - podrobný plán opevnění z roku 1842
Sbírka plánů Ústředního vojenského archivu Praha - I - 1/4-9

1:2500

Půdorys bastionů XVIII, XIX a XX v průmětu do současné pozemkové mapy - podrobný plán opevnění z roku 1879
Sbírka plánů Ústředního vojenského archivu Praha - I - 1/10-24

1:2500

Půdorys bastionů XVIII, XIX a XX v průmětu do současné pozemkové mapy - plán prostoru se zákazem staveb v bastionu XIX z roku 1886
Sbírka plánů Ústředního vojenského archivu Praha - I - 2/33

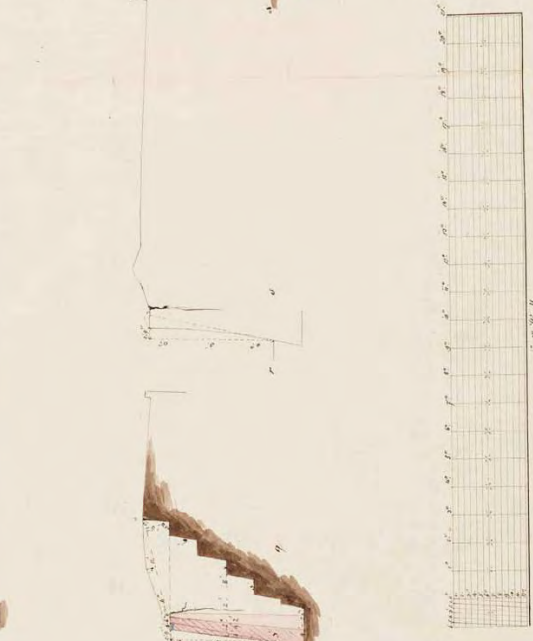
1:2500

1850
Pl. A.

Plan

M. K. Linie Direction zu Prag

Allen die Restauration der unvollendeten Bastion 19, 20 und über die
Angelegenheit von Compagnie der Bastion 20, so wie auf dem Höhenmesser
der Bastion 19.

Anmerkung: Die Bastion 19 ist mit dem 17ten Regimente besetzt
Die Bastion 20 ist mit dem 18ten Regimente besetzt
Baugewerkschaft

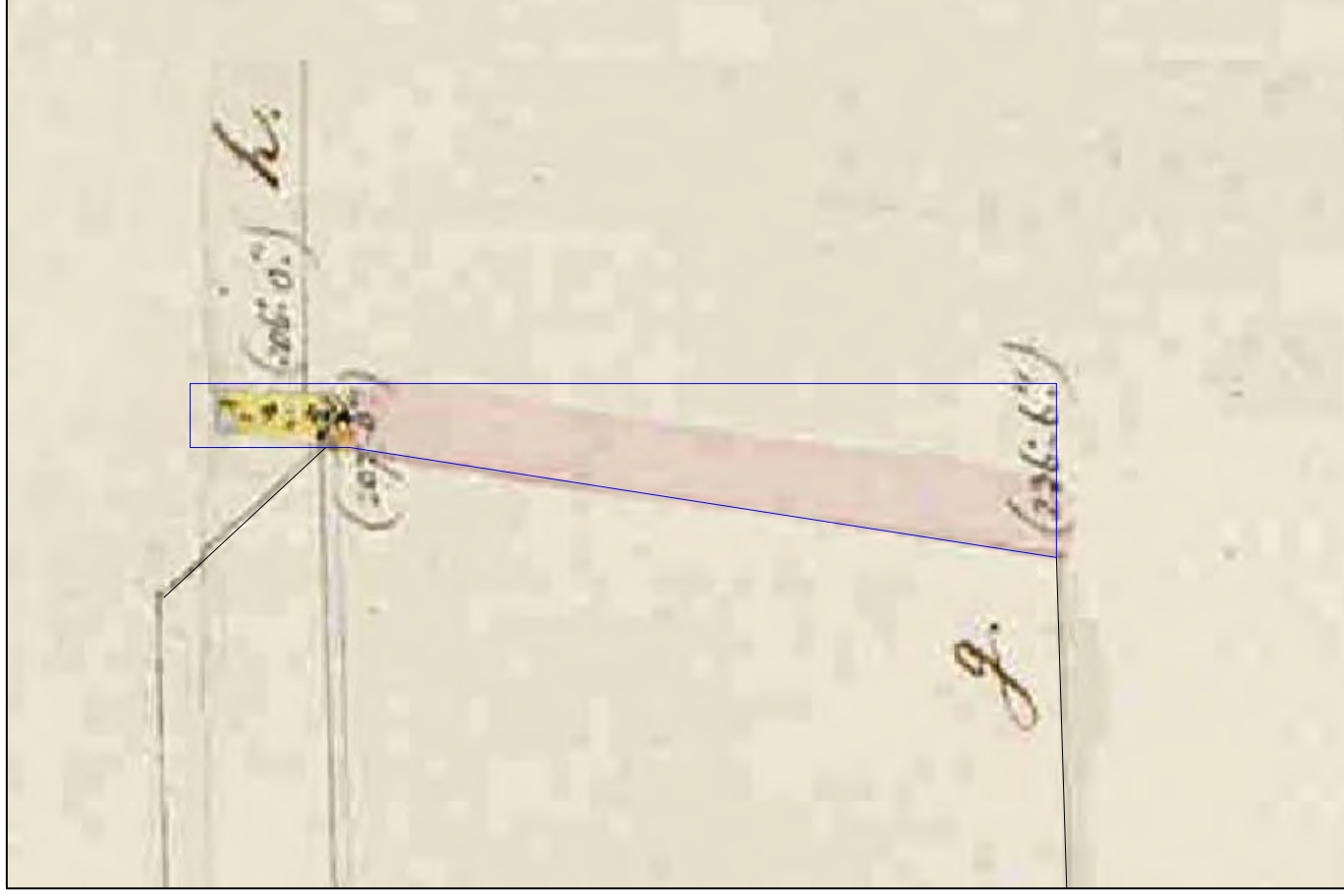
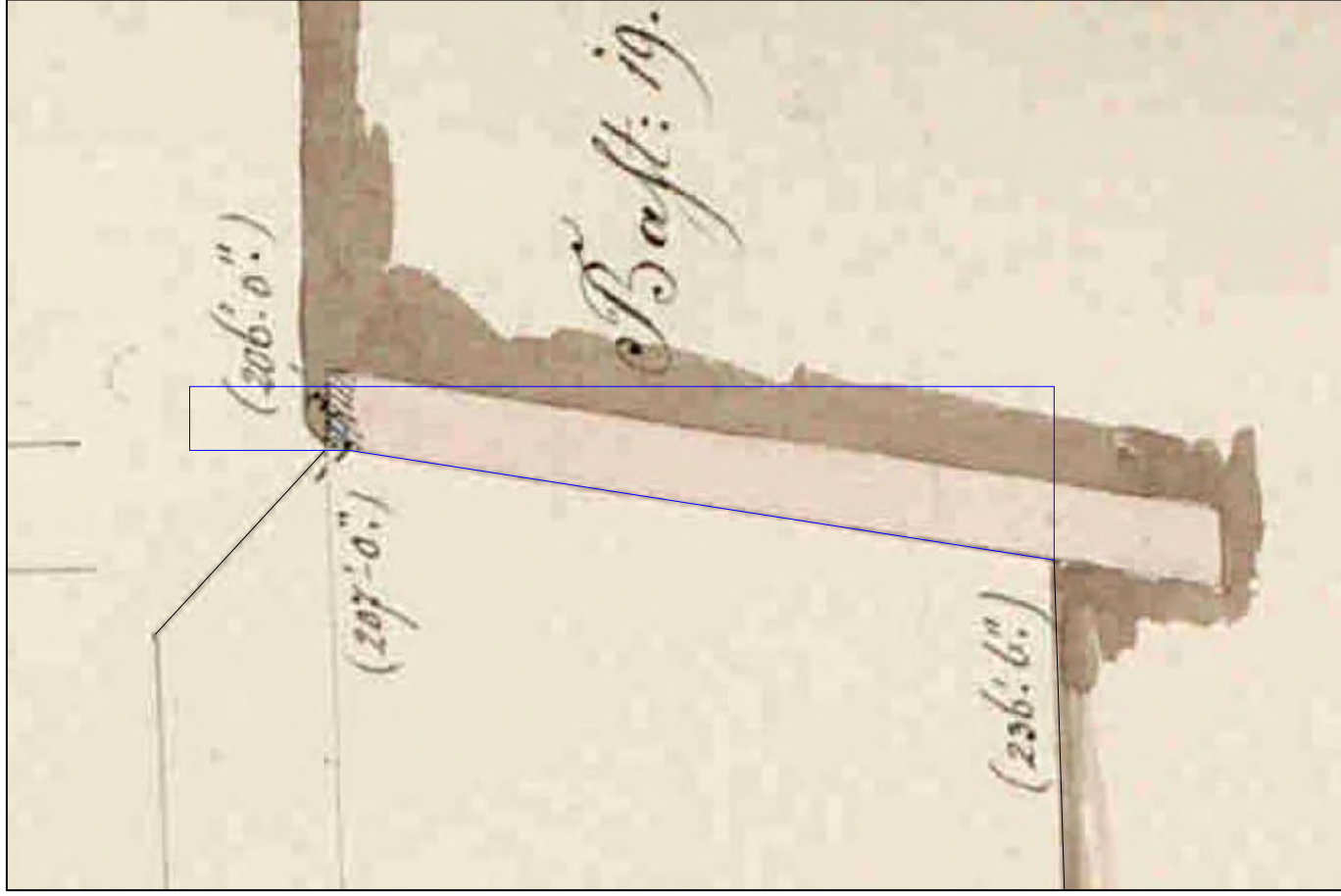
Leopold
Kriegs-
Ingenieur

Leopold
Kriegs-
Ingenieur

Detailní řez levého boku bastionu XIX před a po úpravě - Plán obnovení poškozené kurtiny XIX - XX včetně úpravy parapetů z roku 1850 (modře vyznačen obrys řezu stěnou podle aktuálního zaměření)
Sbírka plánů Ústředního vojenského archivu Praha - I - 2/27-32

37. Pohled na pravé pobřeží Vltavy od Karlova mostu na František. Vpředu část levoho pobřeží s Jesuitskou zahradou a Obč. plovárnou. (Fot. Fr. Frídřích kolem 1870.) ■ V místech Jesuitské zahrady dnes Strakova akademie, budova občanské plovárny stojí.

38. Pohled na pobřeží Vltavy pod Letnou s Občanskou plovárnou a kaplí sv. Marii Magdalény. (Fot. kolem 1870.) ■ Kaple přesunuta kvůli výstavbě náhonu, pohled přibližně z místa dnešního Čechova mostu.

39. Jesuitská zahrada pod Letnou s reflektárem a letním domem, zřetelná kolejje sv. Klimenta na Starém městě, na konci břehová katedra Karla Bertholda, zhotovena 1893. Na tom místě stojí Strakova akademie od arch. V. Roštlapila čp. 128 z let 1893-1896. (Fot. anonym kolem 1860.)

38. Pohled s Letné na vltavské pobřeží od Rejdiště ke Švánci. Vpředu Občanská plovárna a pěší cesta na Letné. (Fot. Fr. Frídřích 1869.) ■ Místo řetězového mostu v pozadí dnes Štefaníkův, podél břehu vede náhleží E. Beneše (a Kosárkovo), na Rejdišti stojí Rudolfínium.

39. Vltavské plovárny u Jesuitské zahrady. (Fot. J. Eckert a J. Müllerem kolem 1870.) ■ V místech Jesuitské zahrady dnes Strakova akademie, stojí empriová stavba plovárny, pohled přibližně od dnešního Čechova mostu.

41. Letní dům v jesuitské zahradě pod Letnou, barokní. Přilehlá kaple sv. Ignáce zbořena 1786, dům 1893. Na jeho místě stojí Strakova akademie čp. 128 od arch. V. Roštlapila. (Fot. J. Eckert kolem 1890.)

144. Severní strana Chotkovy ulice. Vpravo dům čp. 144-III na nároží ulice Pod Brankou z roku 1879 (zbořena 1990), ostatní domy byly zbořeny před rokem 1970. Foto kolem 1925.

147. Výstavba pavilonu na Klárově. Budova postavená krátce po druhé světové válce na místě domu čp. 124-III (srovnej obr. 139) byla zbořena před stavbou stanice metra Malostranská v roce 1974. Foto kolem 1950.

Historická fotodokumentace oblasti dnešního Klárova - Wirth Zdeněk - Zmizelá Praha díl V. - Opevnění, Vltava Celkové záběry, Jesuitská zahrada a občanská plovárna, Chotkova ulice, západní strana Klárova

37. Domy pod Bruskou čp. 134. Mýtný či Pisecký, Monturní, Myší díra a Zahradní, původně čp. 133-135, sjednocené čp. 133. Zbořeny 1934. (Fot. amat. kolem 1915.) ■ přibližně ulice Pod Bruskou

38. Kasárny v Brusce čp. 132. Přestavěny z domu Kriegelsteinského 1779, zbořeny 1930. Na jich místě transformační stanice elektr. drah a nová ulice k Strakově akademii. (Fot. amat. kolem 1915.) ■ přibližně v místech transformační stanice, nároží ulice Pod Bruskou

35. Nádvoří kasáren v Brusce, čp. 132, přestavěných 1779 z býv. domu Kriegelsteinského, zbořeno 1930. (Fot. amat. kolem 1920.) ■ přibližně v místech transformační stanice, nároží ulice Pod Bruskou

142. Kasárna v Brusce čp. 132-III. Velká budova se čtyřmi křídly a arkádovým nádvořím byla zbořena v roce 1928. Foto kolem 1910

36. Vojenské pekárny a skladiště čp. 125 na Klárově. Postaveny 1848, zbořeny 1917. (Fot. amat. kolem 1915.) ■ dnes parčík

148. Starší studna v areálu vojenského skladiště na Klárově. V pozadí budova kasáren v Brusce čp. 132-III. Foto kolem 1920

141. Královská vápenice čp. 149-III na Klárově. Budova někdejší cihelny a vápenice stála na nároží Valdštejnské ulice a Klárova (zbořena 1924). Foto kolem 1920

41. Železná lávka od nábreží Rudolfova na Klárově. (Fot. kolem 1880.) ■ Dnes o několik metrů vlevo Máněsův most, lávka zbořena

Historická fotodokumentace oblasti dnešního Klárova - Wirth Zdeněk - Zmizelá Praha díl V. - Opevnění, Vltava
Začátek Chotkovy ulice, Bruská kasárna, bývalá vápenice, vojenské pekárny a sklady, Klárův ústav, Železná lávka